

FRANCISCI SAMUELIS KARPE
CAES. REG. PHILOSOPHIAE IN UNIVERSITATE VIENNENSI
PROFESSORIS

INSTITUTIONES
PHILOSOPHIAE
MORALIS.

PARS SECUNDA.

ETHICA PHILOSOPHICA
SEU
DOCTRINA VIRTUTIS.

VIENNÆ

SUMTIBUS CHRIST. FRID. WAPPLER ET BECK.

1804.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

INSTITUTION
PHILOSOPHY
MORAL

THE SECOND
ETHICAL PHILOSOPHY
AND
DOCTRINE

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

INSTITUTIONUM
PHILOSOPHIÆ MORALIS
PARS SECUNDA.
ETHICA PHILOSOPHICA
SEU
DOCTRINA VIRTUTIS.

INSTITUTION
PHILOSOPHICAE MORALIS

PARS SECUNDA
ETHICA PHILOSOPHICA

ET
DOCTRINA VIRTUTIS

PROLEGOMENA

AD

ETHICAM RATIONIS

SEU

PHILOSOPHICAM

TAMQUAM

DOCTRINAM VIRTUTIS MORALIS.

1.)

Definitio, partitio et principium Ethicæ strictius acceptæ.

§. 1.

Philosophiam practicam primam tamquam Ethicam generalem, seu potius tamquam totius Philosophiæ moralis (Ethicæ late acceptæ) foundationem, quæ universæ moralitatis et felicitatis illorum duorum regiminis moralis cardinum naturam explicat, excipere debet Ethica specialis seu Philosophia illa moralis pura, quæ duabus partibus constat, nimirum *Ethica rationis seu philosophica strictè sumpta*, quæ est doctrina honesti seu virtutis, *et jure rationis seu philosophico*, quod est doctrina justi seu Juris natu-

ra-

ralis. Ethica stricte dicta itaque explicat illam rationi humanæ insitam Nomothesein, quatenus internum et clandestinum in agendi consiliis positum libertatis usum præscribit et regit; Jus vero philosophicum seu doctrina justi interpretatur illam rationis Nomothesein, quatenus voluntatis et arbitrii usum externum spectat, qui etiam sub intuitum et iudicium aliorum cadit; quare doctrina philosophica virtutis, non vero juris Philosophiam practicam universalem excipere debet.

§. 2. Ethicæ philosophicæ nomen cum stricte sumitur, illam Philosophiæ moralis partem innuit, quæ docet mores totamque vitam hominis, i. e. ejus sentiendi et agendi modum ad ideam virtutis moralis conformare et emendare; ostendit nimirum solo rationis lumine et magisterio, in quibus agendi consiliis et generibus seu moribus, tamquam internis officiis et virtutibus specialibus, virtus moralis consistat, quibusque præfidiis ejus studium et exercitium alatur et promoveatur; quare *duabus partibus* Ethica rationis, tamquam doctrina virtutis doctrinæ juris contradistincta, continetur nimirum Ethica philosophica stricte accepta, et Ascetica philosophica; *prior* systema officiorum interiorum et virtutum applicatarum seu morum proponit, quos probus non utilitate sed reverentia legum moralium tamquam rationis et Divinitatis jussorum permotus colit, adeoque virtutem objectivam in illo interiorum officiorum systemate positam explicat, *posterior* voluntatem hominis illo reverentiæ sensu imbutam, atque in illud officiorum systema exsequendum continuo intentam, adeoque

adeoque virtutem subjectivam ejusque præsidia et impedimenta contemplatur.

2.)

Ethica vera pretium et a falsa discrimen.

§. 3. Tanto impensius oportet esse studium veritatis cujusvis exquirendæ et a tenebris atque erroribus liberandæ, quanto perniciosior est ejus ignoratio, aut imperfecta et erronea cognitio. Hujusmodi est legum moralium et officiorum deficiens aut levis, angusta, falsa, dubia, languida cognitio. Quam ob rem bene meruerunt de genere humano recentiores Philosophi, qui ad assequendam et tractandam plenioram rei tam salubris et necessariæ scientiam omnes ingenii vires contulerunt. Fructus Ethicæ scientificæ, quo vincit vulgarem virtutis seu recte vivendi, paucis sentiendiis et præceptis haud conjunctis comprehensam, in hoc positus est, quod ea *primo* ignorantiam præceptorum recte (moraliter) sentiendi et agendi, *deinde* errori ea statuendi et applicandi, *denique* languori in iis exsequendis aut occurrat aut medeatur.

§. 4. Ethica tum illa laxior, tum ista tristis, austera et ultra fas rigidior falsa vivendi præcepta subministrant. Laxa omittit officia, quibus homini in præsens suavia intercipiuntur, commodis contenta externis negligit momenta agendi nobilia et vere moralia, integumenta peccatis præbet, et conscientiae vulneribus cavillatione scholastica, aut piaculi generibus, quibus animus non mutatur, mederi satagit. Ethica contristans seu ultra fas rigidior negat homi-

ni, quæ concedi falva ejus probitate possunt, inflammat semper dolendi, et minuit ac fere ad nihilum redigit gaudii quærendi studium, proinde ac si omni vitæ suavioris usura abjicienda hoc unum esset virtutis studiosis confectandum, ut se contra asperum dolendi sensum ipsa doloris et tristitiæ perpetuitate arment, ut adeoque vitam insipidam utcunque potius trahant, quam ea ex voluntate divina fruantur.

LINEAMENTA SYSTEMATIS ETHICÆ RATIONIS SEU PHILOSOPHICÆ

TAMQUAM

DOCTRINÆ VIRTUTIS MORALIS.

DOCTRINÆ VIRTUTIS MORALIS

PARS PRIOR

De virtute morali objective spectata

seu

De officiorum virtutis systemate,

seu

Ethica strictissime accepta.

PRAELIMINARIA.

1.)

Propositum Ethicæ strictissime acceptæ.

§. 5. Hoc prima doctrinæ virtutis pars sibi propositum habet, ut *virtutem objective spectatam*, i. e. tamquam systema omnium virtutis legum et officiorum, adeoque omnes illos, quibus virtutis cultor præditus esse debet, mōres tamquam virtutis partes et fructus in nexu cum suis principiis et communi fundamento exhibeat; quare recte doctrina officiorum virtutis (Tugendpflichtenlehre) seu Ethica strictissime accepta appellatur.

2.)

Officia virtutis tribus generibus continentur.

§. 6. Tot sunt officia, quod sunt actionum genera, adeoque morum species, quæ vel immediate vel mediate illa morum lege præcipiuntur vel vetantur; quare cuncta officia virtutis in certas classes distribui propriisque principiis subjici expedit, ut facilius intelligantur et teneantur. Conveniunt singula et universa in illa morum lege, velut in principio, cujus reverentia exercentur; eorum differentiarum summæ aliæ esse nequeunt, quam illæ, quæ a diversitate objecti moralis, quod respiciunt, dependet; quare triplicis generis sunt omnia virtutis officia, officia erga se, alios et Deum.

Officia cujusque erga se sunt conditiones omnium ceterorum officiorum.

§. 7. At a quo officiorum genere incipiendum est, cum Ethicos diversum in proponendis officiis virtutis ordinem sequi constat? Nisi homo quisque se ipsum, i. e. perfectionem et salutem suam tamquam entis intelligentis, perfectibilis et immortalis pro fine habeat, sentiendoque et agendo sequatur, qua ratione ejus consilia et actiones aliorum saluti et perfectioni promovendæ, atque divinis perfectionibus manifestandis respondere, et inservire poterunt? Quid homo ad commune bonum conferre, qua ratione divina majestate dignos sensus concipere et fovere poterit, qui vitam et valetudinem non tueatur, ingenium suum non colat, com-

mo-

motionibus animi non imperet, desideria sua in gyrum rationis non redigat, vero honore dignum se non præstet &c. &c.!

CAPUT PRIMUM.

De officiis hominis erga se ipsum.

PROOEMIUM.

1.)

Officiorum erga se ipsum notio et principium.

§. 8. Officia hominis erga se ipsum consistunt in illis agendi consiliis et generibus, ad quæ quisque propterea se obligatum esse sentit, quia ea perfectionis et salutis suæ individualis tamquam entis ratione, perfectibilitate et immortalitate præditi partes et causas esse videt.

§. 9. Principium omnium verorum erga se officiorum *notam et sphaeram stabilem* determinans hoc enunciato continetur: *ita sentias et agas, ut tuo sentiendi et agendi modo te excellentiæ nativæ semper memorem et dignum præstes.* Quod principium pars est illius totius doctrinæ virtutis *supremi principii*: *Legem morum ejusque peculiaria imperata, tamquam propria et inviolabilia agendi consilia ex reverentia, erga rationem et Deum sequere.*

*Moralis sui ipsius aestimii et amoris notio, vī
cujus homo ad triplicem curam obligatur.*

§. 10. Principium illud omnium officiorum erga se, cum in constantem voluntatem et inviolabile propositum abiit, atque in vita adhibetur, constituit moralem hominis existimationem et amorem sui ipsius, i. e. complacentiam ejus in semet ipso, tamquam ente rationabiliter libero, quod imperatis rationis, tamquam Dei jussis omnes sensualitatis exactiones postponit.

§. 11. Observantia et dilectio sui ipsius moralis postulat, ut homo non singulas suas perfectiones sine ordine consecutetur, verum ut totali suæ perfectioni studeat, ut adeoque corporis, animi et status externi sui, tamquam entis moralis curam habeat, sine qua se sapientem, benevolum, et fortem præstare nequit, in quo honestatis seu virtutis summa posita est.

SECTIO PRIMA

De ethica corporis sui cura.

Notio, principium, sphaera et locus hujus curæ.

§. 12. Cura corporis tamquam animæ stationis et organi in iis actionibus posita est, quibus fit, ut corpus sit aptum animæ domicilium et organon, quo illa in virium et finium nobiliorum exercitio et consecratione non impediatur, sed promoveatur. Quare homo corpus
suum

suum ita tractare debet, prout id entis rationalis, perfectibilis, et immortalis dignitas et destinatio postulat.

§. 13. Cum anima sine debita corporis sui constitutione vel nullatenus, vel ægre tantum perfectioni et culturæ suæ studere possit, intelligitur, cur cura corporis ceteris officiis erga se in Ethica uti in Pædagogica præmittatur. Cura hæc *tribus primariis officiis* continetur, in quibus fundamenta obligationis recte cognoscenda sunt, ut inde, quibus modis violentur, quibusque aliis superioribus officiis refrigantur, satis intelligi possit.

I.

Officium conservandi vitam.

§. 14. Ethica rationes, cur vitam conservare obligemur stabilire, deinde modos quibus hoc officium violatur ostendere, denique limites, quibus vera ejus custodia circumscribitur, indicare debet.

I.)

Rationes, cur vitam conservare teneamur, afferuntur.

§. 15. Vita primum est, quod a natura ejusque auctore accepimus, quo nobis simul impositum est officium eam conservandi. Deinde omne aliud officium vitam velut conditionem supponit, sine qua custodiri nequeat; quare officium vitæ conservandæ non est officium fundamentale, ut adeoque in collisione aliis quibus-

busdam cedere debeat. Nititur obligatio ad vitæ conservationem proprie vitæ pretio morali; vita terrestris est quasi palæstra honestatis, quasi juvenus et pædagogium animæ, in quo ad certum a providentia designatum tempus intellectus et voluntatis suæ culturæ vacare, atque ita pro vita futura mereri possit.

§. 16. Inest in homine vehemens se conservandi et defendendi instinctus natus; ratio vehementiam hujus instinctus considerans apprehendit sapiens consilium auctoris naturæ prohibere volentis, ne ob quascunque molestias et misérias hominem vitæ tedium capiat. Videt præterea continuationem vitæ, i. e. vinculi, quo anima cum corpore suo conjungitur, esse fundamentum felicitatis præsentis et quasi atrium futuræ, adeoque concludit, ut vita externa et temporalis, quatenus est statio et vestibulum internæ et æternæ studiose conservetur, cum honestatis studio nunquam adversetur sed opituletur.

II.)

Absoluta Autochiriæ turpitudine ostenditur.

§. 17. Sequitur ex superioribus *Autochiriam*, i. e. voluntariam sui ipsius occisionem esse absolute illicitam. Suscipitur ea nisi ex aperto scelere, certe ex aperto errore, non nisi hoc remedio tolli posse, quod intolerabile videtur. Is error, et ex eo nascens decretum se occidendi, uti est certus animi desperantis, ita et ingenii minus perspicacis index; nam ut tollatur malum præsens, sæpe opinatum et plerumque imaginatione exaggeratum, mali majore

ris et permanentis scilicet post mortem infelioris status periculum certum aditur; sumitur erronee, mala vitæ diutius ferre non posse, verum multæ acerbitates mutato præter expectationem rerum statu tolluntur et per consuetudinem leniuntur.

§. 18. Fuerint dura perpeſſu et vix tolerabilia, quæ hominis vitam sine spe probabili remedii torqueant, quid ſolatii afferat interfectio ſui? Non certe hoc, ut poſt mortem omnis ſenſus pereat, cum animus humanus ſit immortalis, non etiam hoc, ut vitæ miſeræ ſuccedat jucundior; etenim an recte proemium ſperet is, qui naturæ ordinem interrumpit, qui æquo animo ea ferre reſuſavit, quæ Deo volente et permittente ipſi adverſa acciderunt, qui tamquam perjurus miles prius de ſtatione decedit, quam vocaverit is, a quo in ea poſitus eſt tamquam imperatore? Rebus in adverſis facile eſt contemnere vitam, fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt. Juſtum et tenacem recti virum etc. Quare non niſi deliri, ignavi et criminum conſcii violentas manus ſibi inferunt, nunquam, *quæ ſola vitæ anteponenda eſt bonæſtas* voluntariam mortem exigit; tolerando malo *fortitudo*, peſſumdanda vita *ignavia* exercetur.

III.)

Limites officii conſervandi vitam aſſignantur.

§. 19. Officium conſervandi vitam terreſtrem non eſt abſolutum, ſed relativum tantum et conditionatum. Obligamur ad vitæ conſervationem, quatenus hæc eſt medium ad præſtanda officia et obtinenda bona ſublimiora; qua-

quare cavendum est illud vitium, quod est in anxia nimiaque vitæ cura positum, quo, qui tenentur eos molles et effæminatos recte appellamus, quia vitam tamquam summum bonum spectant, eamque etiam illis bonis præferunt, quorum medium esse debeat, et sine quibus res est vilis et plane turpis. Subeunda sunt etiam vitæ pericula salutis publicæ causa, neque subterfugienda vitæ genera in societate humana necessaria propterea, quod cum vitæ periculis sunt conjuncta.

II.

Officium studendi corporis sanitati et vigori.

I.)

Rationes, cur sanitati et vigori corporis studere oporteat, afferuntur.

§. 20. Valetudo seu sanitas corporis posita est in illa ejus partium solidarum et fluidarum conditione, per quam ad nativas suas functiones obeundas aptæ sunt; quare bona valetudo est medium vitæ conservandæ et prolongandæ, et conditio, sine qua animus muneribus suis recte vacare, multis officiis defungi, multis bonis frui non possit.

§. 21. Ethica eam corpori constitutionem conciliari et conservari præcipit, quæ mentis muneribus et imperio non officiat sed opituletur, quo certe sanitas, vigor, agilitas et quædam induratio corporis pertinent. Huic vero
ethi-

ethico præcepto certe nondum satisfaciunt, qui tantum ex instinctu conservationis, aut ex metu mortis, aut ut sensuum voluptatibus frui possint, valetudinis curam habent.

II.)

Ethica diætæ præcepta explicantur.

§. 22. Diætæ est ratio seu mos sanitati conformiter, i. e. secundum regulas sanitatis vivendi, quarum complexus Diæteticam constituit. Cum Ethica sanitatis curam præcipiat, certum est, eam etiam diætæ usum præcipere. Regulæ diæteticæ sunt vel medicæ vel ethicæ.

Ethica:

1. Præcipit ut munditiei studeamus, adeoque omnem squallorem in vestitu, habitatione, in victu fugiamus, qui sanitati multis modis officit, ut medici docent, et experientia satis confirmat.

2. Postulat, ut pericula vitæ et sanitatis studiose evitemus, adeoque provide et cum circumspectione vitam degamus; qua in re Ethica non tantum omnem incuriam et temeritatem, sed etiam anxietatem vetat, quæ sanitati sæpe plus quam periculâ nocet.

3. Vetat omne intemperantiæ genus; quare moderationem in cibo, potu, in voluptatibus sensuum et commotionibus animi et in labore præcipit, in omnibus his rebus hanc cautionem postulat, ne corporis et animi sanitati obstant, sed prosint.

III.)

Officium corpus ad molestiarum et laboris patientiam indurandi et assuefaciendi.

§. 23. Cavendum tamen est illud vitium, quod in anxia nimiaque corporis et vitæ cura consistit, quo qui tenentur, eos molles et effeminatos dicimus. Necessaria magis res est corpus, quam magna, ait Seneca, et nimis moliter habitum debile potius quam firmum efficitur, suggeritque voluptatis corporeæ studium: paullo durius vero habitum robustum et firmum fit. Itaque a pueris ferendo frigori, calori, siti aliisque rebus tempestive assuefieri debet corpus, quæ, qui sine ægritudine et lamentatione perferre potest, eum patientem et fortem dicimus, fortis etiam corporis voluptates negligit, non tenetur admiratione earum rerum, quæ vulgo maxime desiderantur, uti divitiæ et honores.

§. 24. Deinde etiam in juventute assuefaciendum est corpus laboribus, quæ res pluribus officiis et bonis inservit, uti suo loco ostendetur. Duo vero circa laborem fugienda sunt vitia, primum ut ne utilitatis vel gloriæ cupiditate ducti, nimis laboribus nos frangamus, atque somno etiam nos privemus, qui, etsi parce, ne ipse nos debilitet, non tamen nimis brevis est capiendus: alterum ne voluptatum venatione a labore nos abstrahi patiamur, et nihil aut prave agendo tempus perdamus, quod, qui faciunt, recte etiam ignavi dicuntur: ex quo non possunt, non multa mala aliorum sæcunda, nimirum mollities corporis, relaxatio nervorum animi, atque paupertas et avaritia exister.

SECTIO SECUNDA

De ethica animi sui cura.

Transitio.

§. 25. Vidimus, quæ agendi consilia et genera Ethica et ratio practica a quovis homine requirat, quatenus is corpore continetur et utitur, unde variarum virtutum, variorumque vitiorum nomina nata sunt, quæ facile intelliguntur. Jam videamus, quæ agendi consilia et genera Ethica et ratio practica ab homine requirant, quatenus is anima constat et excellit, quam reapse etiam illa officia, quibus proxime cura et cultus corporis continetur, propter corporis cum anima conjunctionem, in quo vita posita est, respiciunt. Cura culturaque animæ seu hominis interni et sempiterni, quam præcipit, ad nihil aliud pertinere potest, quam ut ejus facultates pro finium quibus consuetandis inserviant, ratione et ordine excolamus et contineamus.

I.

De cura cultuque animæ universæ.

§. 26. Homo, quatenus anima, adeoque mente cognoscente, animo persentiscente et appetente, atque voluntate libere et pro arbitrio decernente, eligente et exsequente seu operante pollet, obligatur se perficere et excollere ad varios fines, qui sunt vel necessarii et perpetui, vel fortuiti et caduci. Quare etiam animæ ad illos fines cognoscendos et consuetandos institutio,

tio et assuefactio seu cultura et cultus duplex est, vel moralis vel pragmaticus.

I.)

De cultu hominis morali.

§. 27. Est hominis cujusvis officium, ut suam moralem habilitatem et dignitatem, intentione et extensione consilii et efficientiæ suæ moralis continuo provehat. Est enim ea hominis nativa præstantia, ut continua capere possit perfectionis incrementa; ex quo sequitur, eum ad continuam in perfectione progressionem reapse obligari. Quod cum in corpus statumque externum non cadat, de ejus morali sentiendi, volendi et agendi modo, adeoque de interna hominis vita et præstantia in actuali cognoscendi, persentiscendi, appetendi, volendique munere posita intelligendum est. Homo tantum moraliter, i. e. tantum quoad moralem sentiendi et agendi modum, quoad sua libere et pro arbitrio agendi consilia et genera continuo perfectior evadere valet, adeoque etiam obligatur; potest ejus reverentia erga legem moralem hujusque præcepta tamquam divina jussa continuo crescere et efficacior reddi, potest ejus sapiens, benevola et fortis sentiendi et agendi ratio semper magis magisque confirmari atque adeo pro situum et occasionum varietate aliis aliisque moribus seu virtutibus probitatem suam manifestare.

II.)

II.)

De cultu hominis pragmatico.

§. 28. Obligatur etiam homo quivis se ad usus vitæ communis perficere et excolere, ut ad fines et bona societatis maxime civilis præstanda et perfruenda idoneus sit, in hoc posita est cultura et solertia pragmatica, in qua maximæ differentiæ occurrunt, atque vero etiam necessariæ sunt; nam non omnes homines easdem nativas habilitates habent, nec omnibus eadem opportunitates tempestive se offerunt, aut idem vitæ genus propositum est; quare Ethica hominibus quoad pragmaticam culturam quædam singillatim præcipit:

1. Ut quisque eas sibi cognitiones et dexteritates comparet, sine quibus aliarum usus esse nequit v. g. artem legendi, scribendi, computandi etc.

2. Ut quisque eas cognitiones et artes sibi comparare studeat, ad quas propter nativam habilitatem maxime idoneus, aut propter vitæ genus, ad quod aspirat, aut quo jam implicatus est.

3. Ut quisque ex cognitionibus et artibus non necessariis eas deligat, quarum est cum debitis maxima conjunctio et frequentissimus in vita communi usus.

II.

De cura cultuque animæ speciatim.

I.)

Cultura et disciplina facultatis cognoscitivæ.

§. 29. Cognoscendi facultas tum qua sensualis, tum qua intellectualis est, menti et voluntati moraliter bonæ vel idoneam vel inimicam conditionem assumere potest, unde variarum virtutis et vitii formarum species et nomina existunt; quare cognoscendi facultas culturam et disciplinam requirit, ut illæ virtutes seu boni habitus nascantur, vitia vero seu pravi habitus arceantur et exstirpentur.

§. 30. Hæc facultatis cognoscitivæ cultura et disciplina imprimis rationis curam et cultum postulat, a qua maxime omnis cum moralis tum pragmatica hominis bonitas dependet, cuique reliquæ facultates omnes in connexionum et officiorum cognitione tamquam adiutrices et ministræ adjunctæ sunt. Hæc quid in cogitando verum vel falsum, quid in volendo rectum vel pravum, quid in agendo iustum vel iniustum, quid in conversando decorum vel indecorum sit, intelligit, hæc quid ex quacunque re naturæ vel arbitrii tamquam ex causa sua futurum sit, prospicere potest.

§. 31. Quare universe indies perficiendus est status distinctæ et solidæ cognitionis et clara sui conscientia, fugienda ignorantia et obscuritas, vitandus error et languor in rebus ad animi honestatem et ad vitæ salutem pertinentibus; singulæ vero facultatis cognoscendi partes in na-

turali sua subordinatione ita perficiendæ, ut ad fines suos sufficiant, nec ulla modum excedat. Nutriendus indies magis intellectus moralibus principiis, acuendum judicium, expolienda ratio indagatrix et rectrix est.

II.)

Cultura et disciplina facultatis persentiscendi et appetendi.

§. 32. Facultates illæ, quibus voluptates et dolores persentiscimus, atque res, quas utiles censemus, expetimus, noxias vero fugimus, non minus menti et efficientiæ moraliter bonæ vel proficiuam vel adversam conditionem et tendentiam assumere possunt, unde variæ virtutes, variaque vitia existunt; quare etiam cultura et disciplina opus habet, et quidem maxime in juventute cor seu animus hominis, ut illæ virtutes oriantur et adolescant, vitia vero illa caveantur et emendentur. Cum sensationes quædam animi honestatis cultui maxime accommodatæ sint, et irritamentis malorum valde obstant, fovendæ continuo et alendæ sunt, cujusmodi sunt *pudor*, *sympathia* et *pulchritudinis* tam naturæ quam artis operum *sensus*; et pudoris quidem maxime ratio habenda est, cum sit firmissimum innocentiae et virtutis propugnaculum. Nam efficit, ut vim stimuli sexualis non sentiamus, eaque omnia aut ignoremus, aut fugiamus, quæ sunt inimica pudicitiae, quam non tantum sermones, sed quam maxime quidam libri in periculum constituunt.

§. 33. Cum per experientiam constet, nihil magis ad præstinguendum rationis lumen et

ad infirmendam voluntatis rectitudinem valere, quam *motus animi*, i. e. fensiones et appetitiones paulo vehementiores, facultates harum genitrices *rationi* in disciplinam et obsequium tradendæ sunt, ut non modo earum vehementes manifestationes aut supprimi, ne oriantur, aut ortæ temperari, ne dominantur, sed etiam, si ita res fert, præmissa convictione excitari possint, ut iis voluntates segnes tamquam calcari- bus equi concitari possint. Hoc rationis et voluntatis robur Cicero *temperantiam* vocat, sine qua proba et beata vita esse nequit. Quid enim malignius et miserius esse potest his, qui turbulentius animi motibus et jactationibus frequentius exagitantur, qui semper habent, quod vehementer desiderant, vel metuant, qui, cum inanibus lætitiis non exultant, fastidio sui et pœnitentia torquentur; quid contra beatius *illis* dici fingique potest, qui nullis pravis cupiditatibus uruntur, qui nullis conscientiae accusationibus anguntur, nullis post inanes læticias vitæ curis et tædiis exeduntur, qui nulla falsa bona venantur, nulla mala perhorrescunt; quare elaborandum est, ut homines a *juventute* assuescant omni cura et studio in perfectionem et regimen rationis incumbere, cum hæc eorum fors sit, ut vel rationem et conscientiam, vel libidinem et concupiscentiam dominam sequantur, adeoque morali *vel* libertate gaudeant, *vel* servitute et egoismo, *vel* crasso *vel* subtili obnoxii teneantur.

SECTIO TERTIA

De ethica hominis status sui externi cura.

Curae hujus ambitus.

§. 34. Corporis et animi curæ Ethica curam status hominis externi adjungi jubet, cum perfectio consensu variorum contineatur. Hæc cura vero tria amplectitur, nimirum aliorum de nobis existimationem, res et facultates sensu juridico acceptas, denique occupationem et otium. Inde nascitur triplex officiorum ethicorum et virtutum applicatarum genus.

I.

De officiis ad honoris studium pertinentibus.

§. 35. Homini ingenerata est *honoris* appetitio, qui positus est in aliorum de eo, quod ipsius characteri morali honesti inest, judiciis, si-
ve tacitis siue expressis, quæ vel verbis vel factis declarantur; honori opposita est *ignominia*, quæ consistit in judiciis hominum de eo, quod alteri turpe inest. Homo obligatur senti-
endo et agendo dignitatem entis moralis et membri societatis humanæ tueri, quo se aliis venerabilem et honorabilem reddit; quare Ethica studium honoris non reprobatur sed præcipit. Est itaque officium hominis, ut verum honorem
quæ-

quærat, atque veram honoris consequendi viam ineat.

1. Honor verus est, qui veræ hominis præstantiæ effectus est; nihil verum honorem afferre, præter virtutem, nihil veram ignominiam præter vitium potest, qui propter honestos fines expetitur, a viris probis et intelligentibus proficiscitur, atque cum modestia et humilitate conjunctus est. *Modestus* est, quem propriæ laudes non insolentem, alienæ vero non inquietum et invidum efficiunt; *humilis* vero *sensu bono*, qui laudatus defectuum et vitiorum suorum non immemor efficitur, sed iis mederi satagit.

2. Honor falsus vero est, qui neque effectus, neque medium honestorum finium et factorum est, qui tamquam finis absolutus, non vero tamquam probitatis comes et satelles expetitur, qui exigitur propter prærogativas apparentes, quarumque nulla est cum virtute conjunctio, quique est instar corticis sine nucleo, cujus expetitio est vanitas, denique qui est cum superbia, fastu et arrogantia conjunctus, quæ vitia iis insunt, qui pretium justo majus sibi tribuunt, qui temere se supra alios efferunt, quique ita agunt, ut alios vilipendere et despiciere recte censeantur.

3. Qui veri honoris studio ducuntur et obsequuntur, præclaram illam Socratis admonitionem teneant, qui hanc unicam et certam ad honorem et gloriam viam esse dicebat, si quis id ageret, ut qualis haberi vellet, talis reapse esset. Nam qui simulatis aut opinatis prærogativis, aut inani præstantiæ et probitatis specie laudem celebritatemque captant, rem caducam, vanam et plenam periculi consecretantur; nam sublata
ina-

inani præstantiæ specie irrisio et contemptus sequitur; quare ad animi tranquillitatem satius est, esse laudabilem sine celebritate, quam esse celebrem sine viribus æstimabilibus et meritis.

II.

De officiis curam rei familiaris attentibus.

§. 36. Ad rem familiarem pertinent res *sensu juridico* acceptæ, adeoque personis oppositæ, quarum est, vel esse potest dominum; quare ad rem familiarem recte referuntur omnia, quæ ad victum, amictum reliquasque vitæ terrestris non modo necessitates, sed commoditates etiam et amœnitates pertinent, vel harum rerum pretium repræsentant, uti est pecunia. Cum homines naturali desiderio ad harum rerum adeptionem possessionemque ferantur, quamprimum cognoverunt, se earum usu indigere ad vivendum et ad vivendum jucunde, i. e. ad vigorem corporis et animi procurandum et ad potiundum variis voluptatum generibus; quare Ethica vera studium et curam horum bonorum externorum non damnat sed regit. Tria sunt primaria officia, quibus curam horum bonorum adstringit, ut nimirum *fines* ea habendi sint *bonesti et nobiles*, ut *conatus* ea sibi comparandi sint *moderati*, denique ut *modi* ea acquirendi non sint *ab honestate alieni*.

i. Fines bona desiderantium et consectantium sunt honesti et nobiles, si ipsis nativis, adeoque divinis bonorum illorum finibus respondeant, qui sunt, ut ea sint media confer-

vationis, sanitatis, culturæ animi, perceptionis voluptatum licitarum et beneficentiæ. Quare qui bona externa, divitias desiderant et consecrantur, ut se temere supra alios efferre, atque labore superfedere possint, rem faciunt ab Ethicæ præceptis plane alienam, non secus ac illi, qui omne bonorum externorum studium simpliciter damnarent.

2. Studium seu conatus bona externa habendi, et metus ea perdendi moderatus est, cum non omnibus aliis moralibus sensibus et studiis nobilioribus prædominatur, unde oritur avaritia, luxuria, audacia &c. &c. Avaritia exstinguit amorem iustitiæ et patriæ, excitat invidiam, adducit ad fraudes, ad prodicionem et pervertit civitates. Intemperantia habendi et fruendi oritur ex nimio amore commoditatum et voluptatum corporearum, adeoque hic amor sceleratus est. Temperantia desiderandi, consecrandi, possidendi et impendendi bona dicitur parsimonia, frugalitas &c.; cumque fines hominis nobiliores non impedit sed promovet, virtus est, quæ varias partes continet.

3. Modi bona externa acquirendi non tantum statutis civilibus permitti, atque prudentiæ regulis consentanei, sed imprimis legibus ethicis conformes esse debent. Labor et industria, quorum auxilio bona externa vel ipsi producant homines, vel ea in certo vitæ genere, vel civili munere obeundis negotiis eo pertinentibus promerentur, sunt modi ea acquirendi ethice probabiles; sed lusus fortunæ, artesque histrionicas et similes, aut adhuc viliores Ethica improbat.

III.

De officiis occupationem et otium cernentibus.

§. 37. Natura ipsa homines a desidia revocat ingenerato inflinctu efficacitatis seu occupationis. Occupatio, cui bonorum externorum adeptio et mentis, animi ac corporis virium exercitatio et perfectio proposita, dicitur *labor*, status in quo ad certi generis labores obligamur, dicitur *vitaë genus* et tempus, quo a labore cessamus, *otium* appellatur.

1.)

Cur homines ad laborem et desidiæ fugam obligentur.

§. 38. Homines a Deo concessas animæ vires excolere, ut eas nativis suis finibus accomodate adhibere possint, easque cognitiones et agendi principia comparare et alere tenentur, quæ sunt partes et causæ probæ ac tranquillæ vitæ, quæ effici nequeunt sine labore, qui præterea sanitati prodest, atque aptissimum et honestissimum medium est bona externa sibi comparandi; quæ enim casu et fortuna alicui obveniunt opes et dignitates, cum ignorantia veri sui pretii conjunctæ esse solent, atque plerumque vitia luxuriæ, avaritiæ, superbiæ e. a. pariunt. Denique labor morum integritatem tuetur, cui otium obest, efficitque, ut recreationes majorem vim habeant ad animum commovendum et confirmandum.

2.)

Officii ad Laborem ethica circumscriptio.

§. 39. Officium laborandi est indefinitum seu latum, cum per se nec genus nec gradum tempusque laborum designet. Quare Ethica generali laboris officio specialia quædam præcepta adjungit.

1. Imprimis eos labores quivis diligenter obire tenetur, qui ad ejus vitæ genus et munus speciatim pertinent; ad hos labores se continuo magis magisque idoneum reddere obligatur.

2. Homines excepto morbo et fomno semper aliqua ratione utiliter occupati esse possunt; otium enim (Müsse) non omnimodam ab omni occupatione cessationem exigit. Quare cum primario cujusvis hominis labore quædam secundaria et subsecivæ occupationes consistere possunt.

3. Occupationes horarum subsecivarum muneri proprio et labori primario adversæ esse non debent, et in iis tum habilitatis tum finium ratio habenda est, ne occupationes habilitatem superent, fines vero a ratione alieni sint.

4. In recreationum et animi remissionum delectu, et usu Ethica generatim hoc præcipit, ut eæ sint universe licitæ, ut usus earum sit temperatus, ut cum minimo temporis et sumtuum impendiq conjunctæ, atque ab omni aliorum offensione remotæ sint.

De ethico temporis sui usu.

§. 40. Pars vitæ nostræ, qua occupari, quam laboribus impendere possumus, dicitur *tempus nostrum* sensu morali. Occupatio et labor, quem certo tempore peragere oportet dicitur *pensum, negotium*. Homines omne suum tempus optime *impendere* seu *collocare*, i. e. nullam sui temporis partem occupatione, et bonis actionibus vacuam relinquere, omnem se perfectiores reddendi occasionem arripere, denique tempus bene *dispensare*, i. e. omnia pensa et negotia aptis et accommodatis horis peragere obligantur. Tempora et occasiones præterlapsas revocare nullo modo possunt; quantumcunque aucta impofterum virium contentione nullo tempore eousque pervenire poterunt, quo pervenissent, si præteritum tempus recte vel melius collocavissent.

CAPUT SECUNDUM.

De officiis hominis erga alios.

PROOEMIUM.

1.)

Officiorum erga alios fundamenta notio et genera.

§. 41. *Quoniam* communis est hominum natura, præstantia et origo, *quoniam* omnes mutuo sunt fines in se, nullusque eorum pro re et mero medio aliorum haberi potest, *quoniam* denique nemo sibi soli natus est, verum omnes ita facti sunt, ut alter alterius auxilio egeat, et alter alteri prodesse possit, intelligitur, ea debere esse ipsorum invicem agendi consilia et genera, quibus hoc mutuo sibi contestentur, adeoque eorum *officia reciproca* dari, quæ sunt vel ethica seu interna, imperfecta, vel juridica seu externa, perfecta.

§. 42. Nimirum homines imprimis dignitatem humanam mutuo negative agnoscant, in quo posita est iustitia, quæ est constans voluntas illorum bonorum nimirum vitæ corporisque incolumitatis, atque libertatis externæ et bonorum externorum sive originario sive derivativo modo adquirendorum inviolabilitatem observandi, sine qua in terra communi domicilio convivæ esse non possent. Deinde etiam positive eam agnoscant, i. e. aliis quibuscunque honestis modis prodesse studeant, idque tanto impensius faci-

cient, cum præter communes illas causas etiam quædam propriæ adfunt; in quo positus est amor et benignitas.

2.)

*Officiorum erga alios ethicorum principium,
fons et genera.*

§. 43. Omnium officiorum, quæ hominibus mutuo incumbunt, ethicorum *principium* hac formula, hoc effato continetur: *homines ex reverentia erga naturam humanam ejusque auctorem ita invicem agere debent, ut studia et conatus cujusque pro sua conservatione, perfectione et salute non modo nullatenus se invicem impediant, sed potius quantum physice et honeste fieri potest omni illo respectu sibi invicem opitulentur.*

§. 44. Cujus animus hoc principio velut constanti voluntate, i. e. consilio tenetur et regitur, is *homines* ethice *æstimare* et *diligere* dicitur; quare æstimatio et dilectio aliorum moralis est fons et radix omnium ethicorum officiorum et virtutum erga alios, officiaque erga se sunt mensura horum officiorum. Officia hominum mutua ethica sunt duplicis generis, *alia* eis, qua naturæ moralis consortibus, *alia*, qua membris earumdem societatum incumbunt.

SECTIO PRIMA.

De iis, quæ homines sibi invicem, quæ tales ethice debent.

Officiorum humanitatis notio et generis.

§. 45. Quæ homines sibi invicem, quæ tales, i. e. quæ entia, quibus est natura et origo communis, ethice debent, sunt duplicis generis, cum vel sine omni facto obligatorio, vel posito demum aliquo ejusmodi facto intelliguntur. *Hæc officia* dici possunt *humanitatis* suntque vel absoluta vel hypothetica.

ARTICULUS PRIMUS.

De officiis humanitatis ethicis absolutis.

§. 46. Et triplici quidem modo sese æstimatio et dilectio aliorum moralis universe nulla posita conditione exserit, *nimirum* studio aliis gratificandi et benefaciendi, *deinde* cura et custodia honoris alieni, *denique* veracitate et candore. Inde triplex nascitur primarium humanitatis officium, quod nullo posito facto obligatorio locum habet.

I.

Officium gratificationis et beneficentiæ.

§. 47. *Studium aliis gratificandi* est voluntatis alacritas, cuique homini etiam ignoto præstans.

standi grata, quæ honeste sine majori molestia præstari, aut sine mali alicujus metu concedi possunt, et evitandi in ejus præsentia omnia, quæ ei tædium et dolorem levem afferrent. *Comites*, hujus studii omnibus hominibus data occasione gratum se exhibendi sunt comitas, civilitas, animus pacificus et mitis et placabilitas. A natura nos ad aliis gratificandum ferri, inde intelligitur, *quia* nobis inest sensus favoris erga quemvis hominem, orti ex cogitatione, eam, quæ in natura humana inest præstantiam, esse aliis nobiscum communem; deinde *quia* vi sympathiæ efficitur, ut aliorum status maxime gaudium et dolorem contuentes eos celerrime ad nos referamus, ac si nobis accidissent.

§. 48. *Beneficentia* est studium voluntatis constans, alios præsertim haud parvo (nam parva ad gratificationem pertinent) virium, rerum et commodorum dispendio, et opera sæpe difficili et molestia gratis (sine ulla spe lucri vel honoris) adjuvandi. *Beneficentia* complectitur *officiositatem*, cum vires animi, *liberalitatem* et *benignitatem*, cum bona externa in aliorum utilitatem impendimus, denique *æquitatem*, cum jurius et libertatis nostræ usum in favorem aliorum restringimus. In beneficiis tribuendis hæ cautiones adhibendæ, ne beneficia his tribuamus, qui aut non egent ope aliena, aut nihil faciunt, cur beneficiis digni videantur, aut quos beneficio male usuros esse novimus. Deinde modus in benefaciendo is servandus est, ne effusa sit liberalitas, atque ipsum liberalitatis fontem exhauriat et quasi exsiccet.

II.

Officium vitandi omnia, quæ bonæ aliorum existimationi et honori alieno adversa sunt.

§. 49. *Cum* bona fama cuivis necessaria sit tum ad animi tranquillitatem, tum ad gerenda inter homines negotia et obeunda munera, *cum* acerbissimum cuivis et maxime probo homini sit, cum compertum habet, se aliorum sinistris judiciis obnoxium esse, *cum* denique bona aliorum de nobis existimatio amorem, favorem et fiduciam ipsorum nobis conciliet, intelligitur, gravissimum esse officiorum, ut aliorum famæ et honori nihil detrahamus, sed ei maxime consulamus. Quamobrem *neque* verbis detrudere de altero, *neque* voluptatem ex eo capere, cum de aliis sinistre judicatur, *neque* aliorum laudibus invidere, *neque* ulla ratione eas imminuere, *multo minus* conviciis et criminationibus vagis alios proscindere, i. e. vaga et falsa crimina iis imputare licet.

§. 50. Bona hominis fama est bonum, quod ne probissimus et prudentissimus quidem contra clandestinas calumnias satis tutam reddere potest; calumniatores occulti non præsentium, sed absentium famam lacerant, suntque propterea similes iis homicidis, qui in tenebris et a tergo aliorum vitam invadunt. Detrahimus aliorum famæ, *cum* vel ipsi sinistra judicia spargimus, vel ab aliis sparsa propagamus, *cum* convicia avida aure excipimus, ea ve refellere negligimus. Sed uti honori alterius consulendum est, ita etiam cavendum est,
ne

ne cujusquam superbiam alamus aut ipsum vano fastu tumentem inflemus nimis vel fictis ac simulatis laudibus tribuendis, cum per se humilis et abjecti animi sit *adulatio*. Quas autem laudes quis meritus est, has libenter tribuamus, atque in hodie etiam virtutem laudandam putemus.

III.

Officia in sermone, maxime veracitatis et candoris.

§. 51. *Dantur* sermones, gestus aliaque facta, mentem nostram, adeoque veritatem aliis manifestantia, cujus cognitio his necessaria est, ut a prave factis et damnis avocentur; *dantur* falsiloquia, reticentiæ, simulationes et dissimulationes, quæ mutuam inter homines fiduciam et fidem auferunt, diffidentiam vero mutuo illorum commercio adversam excitant et alunt, quare ejusmodi falsiloquia et reticentiæ atque simulationes vitæ et vitandæ sunt; voluntas et studium constans huic ethico præcepto satisfaciendi constituit *veracitatem* et *candorem* tamquam virtutes applicatas.

§. 52. Summum hoc omnis sermonis est officium, ut nihil loquamur, quod est ab honestate alienum, quod pravis erroribus, artibus et cupidatibus audientes imbuat; sermo enim medium perfectionis non imperfectionis fons esse debet. Veracitas vero non postulat, ut omnia, quorum scientiam tenemus, aliis etiam postulanti-
Taciturnitas veracitati
 adversa non est; nam et nostra et aliorum per-
 fec-

fectio sæpe postulat, ut quædam aliis occultemus. Neque omne omnino falsiloquium est illicitum et mendacium; nam *primo* dantur *falsiloquia*, i. e. locutiones contra mentem, quibus nemo fallitur, cuiusmodi occurrunt in fabulis et salutationibus usu receptis, *deinde* dantur etiam falsi sermones, quibus fidei et fiduciæ mutuæ et necessariæ imminutio nec intenditur, nec efficitur, cuiusmodi sunt, per quos vita innocentis servatur, exploratores falluntur et ægroti spe salutis aluntur.

§. 53. In sermone etiam hoc tenere jubet Ethica, ut ne cuiusquam honori famæque temere noceamus, itaque non solum ab omnibus criminationibus, calumniis, male dictis, contemptu abstineamus, sed honorifice potius, cum licet, de aliis loquamur, suamque ipsis laudem libenter tribuamus, eorumque vitia tegamus potius quam aperiamus, siquidem sint ejusmodi, ut nullum damnum inde metuendum sit aliis, alterque iis mederi nec obligetur, nec possit.

ARTICULUS ALTER.

De officiis humanitatis conditionatis.

§. 54. Expositis officiis, quæ simpliciter propter communem humanitatem ethice debentur, nunc ea declaranda sunt, quæ etiam propter humanitatem, sed accedentibus propriis causis debentur, et propterea hypothetica dicuntur. Officia hæc humanitatis hypothetica pariter triplicis generis sunt, nimirum erga benefactores,

er-

erga amicos et inimicos, denique in promissionibus et pactis.

I.

De officiis erga benefactores.

§. 55. Obligamur ad gratitudinem et vitandam ingratitude[m] erga benefactores. *Mens grata* est studium perpetuum beneficia accepta in vitæ cursu agnoscendi et æstimandi, atque data occasione benefactori grata et utilia præstandi. *Mens ingrata* tribus rebus cernitur, nimirum in neglecta officiorum recordatione, in oppressa cogitatione pretii beneficiorum, et in omissione gratiæ pro iis referendæ, denique in tetra malorum pro bonis acceptis repensione, quam *ingratitude[m] prægnantem* simplici oppositam dicunt.

§. 56. Ingrati animi vitium turpissimum est, nam sine beneficiis societas et salus humana esse nequit, ingratus studium benefaciendi inter homines imminuit, minimeque aptus est ad societatem, cum in maxima amandi causa amoris sensu destituitur, beneficia enim etiam feræ belluæ sentiunt; adsuefaciendus itaque maxime in juventute est animus, ut si quid boni possidemus, ejus auctores (patriam, parentes, magistros) investigemus. Gratitude nos impellere debet, ut etiam quædam incommoda a benefactore vel propter benefactorem perferamus; sed nunquam nos permovere debet, ut in ejus favorem aliquid illicitum, (inhonestum, injustum) committamus.

II.

II.

De officiis erga amicos et inimicos.

§. 57, *Amicitia* est summus gradus mutuæ duorum hominum benevolentiae et fiducia, quæ orta est ex majori characteris moralis consensione, vel ex longiori munerum, utilitatum et etiam periculorum communione. Vera amicitia non potest esse nisi *bonorum*; inter hos enim solum stabilis mentium et animorum consensus esse potest; quæ inter malos malefaciendi causa coalescunt conjunctiones, non amicitiae sed factiones sunt, quæ non modo aliis sed etiam ipsis sociis noxiæ existunt. Vera amicitia est fida, firma, veri et dicendi et audiendi cupida, adjutrix virtutis, expultrix vitiorum. Sed quousque se mutua amicorum benevolentia, fiducia et familiaritas extendere potest; an pro amico omnia licita sunt, an inter amicos nihil arcani esse potest? Vera amicitia nihil a probitate et prudentia alienum exigit. Turpissime faciunt, qui amicos amant tamquam aliquando usuri, qui lucri causa amicitiam tantum simulant, vel amici vitia laudant, qui amicum in paupertate et miseria deserunt, eumque consilio et opera adjuvare negligunt.

§. 58. Non modo officium est, sed etiam valde interest hominis, ne inimicos quidem improbos a sincera caritate excipere. *Inimicus* est, qui perpetuo alterum odio persequitur, quod vel efficax est, cum inimicus nocendi opportunitates captat, vel inefficax. *Amor inimici* est studium perpetuum, nihil eorum, quæ hominem homini præstare oportet, inimico de-

ne.

negandi, ei non nisi defensionis causa resistendi, et causas odii quamprimum fieri potest tollendi. Odium inimici et vindictæ cupiditas ac expletio est res plena acerbitalis et acrimonix, amor vero erga inimicum est res magni et fortis animi et plena tranquillitatis. Causa inimicitix est vel nostra, vel inimici culpa, vel instigatio assentatorum, quare inimicitia tolli potest *vel* benignitate, quæ quancunque occasionem arripit, inimico gratificandi et inserviendi sine superba, quæ ejus ægrum animum magis exulceret magnitudinis animi affectatione, *vel* liberali culpæ nostræ confessione, *vel* damni reparatione, *vel* denique demonstratione, causam inimicitix vel errorem, vel rem levem, vel instigationem aliorum esse.

III.

De officiis in promissionibus et pactis.

§. 59. Dantur licitæ *promissiones*, i. e. declarationes voluntatis, quod quis alteri *aliquid præstare*, i. e. ei dare, facere, vel in ejus favorem pati, vel omittere velit. Si ad promissionem unius accedat acceptatio alterius, i. e. ejus voluntatis declaratio, quod rem promissam suam esse velit, ejusmodi promissio acceptata est *pactum*, quare vi pacti liciti fit, ut res promittentis facta et acceptata promissione fiat acceptantis.

§. 60. Promissiones et pacta sunt necessaria ad societatem et salutem humanam, quare datur obligatio *ad fidem*, i. e. ad propositum constans servandi promissa et pacta. Fides a vera-

citare et iustitia (honestate externa) i. e. ab habitu non loquendi contra mentem, et suum cuique tribuendi, adeoque a morali aliorum æstimatione et dilectione separari nequit. In promissionibus et pactis Ethica homini cuivis hæc præcipit:

1. In promittendo omnem inconsiderantiam et levitatem vitæ, providentiam debitam adhibere, atque conscientiam consule, ut nec te ipsum, nec alios noxiis promissis implices.

2. Pacta valida maxima cum fide servare; nam maxima est pactorum inter homines sanctitas et perfidiæ turpitudine, quæ eo major est, 1) quo major expectatio per promissionem in aliis excitata est, 2) quo magis ad salutem promissarii et generis humani interest hæc pacta servari, 3) quo liberior, consideratius et apertius ac certius aliquid promissum est.

3. Cave ne ea, quæ tibi ex pacto ab altero debentur vel præstita sunt, in ejus offensionem vel detrimentum vertas, quo nihil est abominabilius.

SECTIO ALTERA.

De iis, quæ homines sibi invicem, quæ membra ejusdem societatis, ethice debent.

Generalia.

1.)

Nativa hominum ad societatem destinatio.

§. 61. Omnium officiorum, quæ hominibus cunctis debentur, duo sunt quasi capita, justitia nempe et benevolentia; *justitiæ* est, ne alios lædas, adeoque, quod eis juridice debes, præstes, *benevolentia vero et amoris* est, ut, quibuscunque honeste possis modis, iis etiam profis et opituleris, idque cuique tanto magis, quo plures et majores hujus rei causas habeas. Utriusque officiorum generis necessitas (obligantia) ex eo elucet, quod sine iis vita hominum terrestris secura et commoda adeoque talis esse nequeat, quæ ipforum cultui morali et pragmatico sit accommodata, cujus tamen habilitas et cupiditas omnium hominum animis insita est. Quare ad societatem non tantum facti sed etiam obligati sumus, in qua major est jurium mutuo competentium securitas, qua fit, ut etiam perfectioni et cultui nostro impense vacare possimus.

2.)

Homines nativæ cujusdam societatis vinculo tenentur, quæ universalis, nec introductione civitatum sublata est.

§. 62. Cum Deus homines in globo terra-queo, tamquam communi domicilio convivas esse voluerit, facile intelligitur, eos propterea nativa, universali et negativa societate conjunctos teneri, quæ in eo posita est, ut homines tellurem commune domicilium habeant, ut invicem *degentes* alter alterius rei familiari nullo modo noceant, *sermocinantes* se invicem non fallant, denique *paciscentes* fidem datam inviolabiliter servant. Quæ officia cum per civitatum introductionem sublata videri nequeant, consequitur, illam nativam hominum societatem perdurare. At sine peculiaribus institutis, non obstante illa societate universali, tellus non pacis et tranquillitatis, sed belli et miseriæ theatrum foret; ad illa instituta societates hominum peculiare, civitates et civitatum ejusmodi conjunctiones pertinent, quibus justitia, culturæ progressio continua, et pacis perpetuitas conservari possit.

Officia ethica omnium societatum positivarum membrorum communia.

§. 63. Ethica, cui societatibus, et maxime illa domestica et civili, tamquam ad humanitatis culturam et salutem maxime necessaria nihil sanctius est, hæc officia hominibus in-

intuitu societatum quarumcunque positivarum et vitæ generum imponit:

1. Ne quascunque societates temere et inconsiderate ineant, cum vires dotesque certas possulent, et libertatem externam restringant.

2. Ne eas societates ineant, quæ fines occultos persequuntur, quæque officiorum socialibus superiorum custodiam impediunt.

3. Ut in societatibus licite initis fidem datam sanctissime servant, commoda privata communibus postponant, exemplumque probitatis cum sociis tum exteris præbeant.

§. 64. Ethica duarum præcipue societatum nimirum domesticæ, quæ reipublicæ, et generis humani seminarium, et civilis, quæ iustitiæ et culturæ humanæ basis est, officia generalia tradere debet.

ARTICULUS PRIMUS

De officiis ethicis membrorum societatis domesticæ.

§. 65. Societas domestica tribus simplicibus continetur societatibus nimirum conjugali, parentali et herili.

I.

De ethicis conjugum officiis.

§. 66. Voluntas et fines sapientissimi omnium rerum auctoris ex naturæ institutis et factis elucet; ad ejusmodi instituta etiam duplex hominum sexus, stimulus hominum sexualis et
se-

sexus, utriusque stabilis proportio = 18:19 pertinent. Ex his factis cognoscitur, Deum velle, ut humanum genus propagetur, quod cum evidenter alia ratione fieri nequeat, quam per *conjugium monogamicum*, intelligitur Deum conjugia et quidem tantum monogamica velle, atque rerum sexualium usum tantum in conjugio, et in ordine ad fines conjugii destinatum et concessum esse.

§. 67. Quare Ethica et ratio moralis omnem rerum sexualium usum extra conjugia et contra conjugii finem principem, tamquam turpissimam et pestiferam divini illius ad conservandum et propagandum genus humanum stabiliti ordinis violationem damnat, et quisque probus rei gravitatem considerans summe abominatur, adeoque pudicitiae et castitati impense studet, quæ hoc sibi propositum habent, ut cogitationum et motuum animi nobiliorum vi omnis rerum sexualium cogitatio et concupiscentia supprimatur, ne stimulus sexualis extra conjugium, et contra ejus fines excitetur et incitetur.

§. 68. Ethica conjugium societatem monogamicam, publicam, verissimæ amicitiae exemplum, adeoque perpetuam societatem esse jubet; conjugibus ipsis, velut maximis et verissimis amicis, amorem, obsequium, fidem, moderationem imperat, quæ conjugum virtutes sunt fundamentum omnis boni, quod ex hac societate in ipsos conjuges, in societatem civilem, et in genus humanum redundare debet.

II.

De ethicis parentum et liberorum officiis.

§. 69. Conjugii finis primarius, et effectus ordinarius est procreatio liberorum, quibus susceptis conjuges *parentum* nomen, officium et potestatem suscipiunt, quæ non potest esse alia, quam ut eos, qui ipsorum opera in lucem editi sunt, tamquam entia moralia et societatis civilis sobolem curent, perficiant, adeoque educent.

§. 70. Educatio *disciplinam et culturam* requirit. Disciplina tempestive et impense cavere debet, ne in prima et tenera ætate oriantur vel præparentur vitia, quæ hominem et civem maxime dehonestant et infelicem reddunt, v. g. egoismus, desidia, divitiarum admiratio, ambitio &c.; quod fit incutiendo menti teneræ efficacissimas ignominiosæ et pestiferæ illorum vitiorum indolis ideas, quæ deinde celeriter accurrant, atque vitiorum irritamenta quæcunque in noctem agant aut certe debilitent. Cultura vero in institutione et exercitatione posita efficit, ut liberi evadant homines moraliter boni et pragmatice utiles, adeoque sorte sua contenti. Disciplinæ vero et doctrinæ vim plane non intelligunt illi, qui disciplinam in severitate, metu et castigationibus maxime ponunt; *ea est vera disciplina*, quæ sensum honesti a natura insitum elicit, atque institutione tempestiva, et institutis idoneis juveniles mentes ad honestatis cognitionem et amorem adducit, quod nemo efficiet, nisi ipse generoso incoctum pectus honesto habeat, neque illud per suam vivendi rationem conti-

nuo spiret. Severitas sola hoc tantum efficit, ut honestum simuletur, pravitas vero dissimuletur, qua re in societate civili nihil nocentius cogitari potest. Doctrinam vero ejusmodi magistri ita instituunt, ut juvenes divinarum, moralium, aliarumque utilissimarum rerum non veras et firmas ideas, verum voces omni sensu vacuas memoriæ mandent et recitent, quo fit, ut et juvenes et alii in eam opinionem veniant, ab illis intelligi, quæ plane non intelligunt. Inde vero pendet, ut deinceps etiam in satis perspicua et solida doctrina nihil vere percipiant et teneant, neque in vita ullius menti et animo infideat, quo scientiæ ac honestatis specimina edat.

§. 71. Liberi parentibus, quoniam his vitam alimenta et multa alia bona debent, reverentiam, gratitudinem et obedientiam præstent, nisi forte talia exigant, quæ honestati repugnant; in qua re vero prætextum et pertinaciam fugiant, atque potius rationibus afferendis, ac precibus et modestia eos in partes suas pertrahere satagant. Ut gratos se exhibeant, necesse est, ut *primo* parentum iracundum et morosum animum æquo animo ferant; *deinde* ut pauperibus parentibus succurrant, *denique* ut eos postquam ad honores pervenerunt, suæ ignobilis originis, et parentum humili conditione natorum non pudeat.

III.

De ethicis herorum et potentum, famulorumque ac egenorum officiis.

§. 72. Conjuges et divites non possunt semper soli ea omnia facere, quæ fieri ipsorum interest, itaque alienum auxilium assumunt certa pacta mercede; ii autem homines, qui certa mercede conducuntur, ut in rebus domesticis operam navent, *famuli*, *ancillæque* appellantur: hi autem, qui eos conducunt *heri et heræ*. Herus idem paterfamilias, heræ materfamilias dicitur, quia ex hero et heræ, liberis, famulis, ancillis domus seu familia perfecta constat. Ethica præcipit:

1. Heris et potentibus, *a*) ne superioritate et potestate sua abutantur ad extorquenda a famulis ea, quæ ab honestate, iustitia et æquitate sunt aliena, *b*) ne nimis severe peccata famulorum castigant, *c*) ne prætermittant occasiones famulos et egenos in statu interno et externo perficiendi.

2. Famulis et humili conditione natis acquiescentiam in sorte sua, quæ ipsis a divina providentia destinata est, speciatim vero *a*) obedientiam nisi inhonesta exigant, *b*) fidem, i. e. summam diligentiam in præstandis iis, quæ heris suis debent, denique *c*) taciturnitatem, nisi heri res civitati inimicas moliantur.

ARTICULUS ALTER.

De officiis ethicis membrorum societatis civilis.

I.

Officia ethica omnibus civitatis membris communia.

§. 73. Quæ Ethica omnibus societatum civilium membris præscribit, hæc sunt:

1. Ut sint boni cives ; est vero *bonus civis*, qui leges observat, qui se perficit, ut civitati prodesse possit, eaque re gaudet, qui vitia status publici æquo animo fert, quæ experientia et historia teste sine malo graviore submoveri nequeunt ; quare bonus civis præsentem reipublicæ statum violenter mutari non desiderat, querellis, quod status rerum non sit ex omni parte perfectus, non tantum non indulget, verum eas sive ex ignorantia, sive ex malitia moveantur, potius sedare studet, ostendendo præpondium boni.

2. Ut mereantur pro patria, i. e. pro civitate, cujus membra sunt. *Merita* civis in civitatem sunt bona ab illo huic conciliata, quæ ut procuraret, ab eo exigere non poterat ; ejusmodi bona, quo sunt majora et stabiliora, quo plures in iis comparandis difficultates superatæ, quo plures et nobiliores vires adhibitæ sunt, quo minus emolumenti ex iis sperare licuit, eo majora sunt merita civis, eo nobiliora agendi consilia demonstrant.

3. Ut sincero et ingenuo amore prosequantur *patriam suam*, i. e. ut gaudeant vinculo, quod ei adstricti sunt, ut in ejus gloria et salute suum honorem et commodum ponant. Uti civis romanus se extolli putabat, et quantus esset sentiebat, cum rogatus, cujus esset? pronunciavit: *civis romanus sum*, ita sincera mente is patriam suam amat, qui nomine, quod hæc inter nobiles populos sibi peperit, sine superbia et insulsa aliarum nationum despicientia impense gaudet, in eaque se vivere sibi gloriosum arbitratur.

II.

Officia ethica singularum civitatis constituentium partium propria.

§. 74. Membra civitatis seu partes civitatis constituentes sunt tres: Imperans, magistratus tamquam ejus organa, et subditi.

I.)

Ethica Imperantis.

§. 75. Hoc Ethica summis imperantibus et rectoribus civitatum, quæ sunt justitiæ et culturæ humanæ organa et palestræ, velut *radices et cardines* omnium ceterorum officiorum præscribit:

1. Ut verorum imperandi et regendi finium eorumque systematis scientiam, adeoque potestatis suæ vim omnem teneant, quorum summa est, ut justitia, honestas, salusque, quæ illarum comes est, dominetur.

2. Ut curam summam adhibeant in imperii et regiminis ministris, consiliariis ceterisque suæ potestatis organis, ut malos aut ineptos dignoscant et avertant.

3. Ut per omnes suæ vivendi rationis partes tamquam exempla organorum suæ potestatis et civium mores forment, perpetuamque et efficacissimam hoc modo eorum censuram agant.

II.)

Ethica Magistratum.

§. 76. Magistratus sunt personæ et collegia, quibus imperans tamquam intelligentibus organis exercitii certorum jurium majestaticorum utitur. His Ethica præcipit:

1. Ut reverentiæ et observantiæ *legibus justitiæ et civilis ordinis* habitæ et præstitæ *sincerum et efficax exemplum* aliis subditis præbeant.

2. Ut *fide diligentiaque maxima* muneribus suis recte cognitis fungantur, a cupiditate *despotas* intra muneris sui circuitum agendi abhorreant, atque ita animos imperantis et subditorum *mutui amoris* vinculo conjunctos teneant.

3. Ut sibi ab omni *partium studio* caveant non tantum illo *aperto*, quod a spe lucri, verum etiam ab *illo clandestino*, quod a præjudiciis et propensionibus dependet.

III.)

Ethica Subditorum.

§. 77. Subditis Ethica hæc præcipit:

1. Ut promptam obedientiam præsentem mandatis superiorum.

2. Ut fidem maximam adhibeant in exsequendis mandatis, i. e. ut sollicitè mentem et vim mandatorum cognoscant eique accomodate hæc impleant.

3. Ut prompte et fideliter tributa, debita aliaque præstanda præstent, magistratusque suos reverenter colant.

CAPUT TERTIUM.

De officiis hominis erga Deum seu religionis.

T r a n s i t i o.

§. 78. Hactenus de officiis hominis erga se et erga alios, sive ejusdem naturæ tantum, sive etiam ejusdem societatis participes egimus. Supereft, ut jam, quonam satis digno modo ei Deus colendus sit, videamus, in quo posita est religio.

ARTICULUS PRIMUS

De religione universe.

I.

Conceptus religionis seu cultus Dei.

§. 79. Religio seu cultus Dei complectitur cognitionem Dei, et hac cognitione velut anima-

matum recte vivendi studium, ut adeoque omnia officia erga Deum in hoc consistant, ut de Deo recte sentiamus et ex his sententiis motiva agendi depromamus.

§. 80. Illi sensus agendique modi, qui a vivida perfectionum Dei, nostræque cum eo necessitudinis cognitione dependent et propterea religiosi dicuntur, pertinent ad partes et causas dignitatis entis ratione et libera voluntate præditi, per eos nulla in Deo, *ente sibi omnisufficiente et sanctissimo*, sed tantum in homine Deum colente perfectio ponitur; quare *finis* officiorum erga Deum non est perfectio in Deo sed tantum in homine ponenda.

§. 81. Per officia erga Deum non primo excitatur et imperatur fides existentiae Dei nostræque ab eo dependentiae, verum illa officia hanc fidem jam supponunt, quam ratio humana partim ex consideratione universi et generis humani, partim ex conscientiae suæ legislationis moralis, cujus fine Deo et immortalitate animæ humanæ nulla vis esset, concipit.

§. 82. Quamprimum vero fides existentiae divinæ nostræque cum Deo necessitudinis in mente nostra orta est, nascitur obligatio eam conservandi et perficiendi. In cognitione Dei et in sensibus illi cognitioni, si vivida est, adjunctis, velut agendi elateribus, posita est *religio*, seu *pietas* seu *cultus Dei*, qui est vel *internus* vel *externus*.

II.

Religionis necessitas et irreligionis
causæ.

§. 83. Religio *primo* efficit, ut homines virium suarum pretium non ex earum magnitudine, sed ex eo, quod sint divinitus datæ atque ad voluntatem Dei compositæ et adhibitæ, æstiment; *deinde* motus et studia animi rationi obedire detrectantia temperat, dum quidquid etiam occultissime prave agis, Deo teste, iudice et vindice agi docet; *præterea* tranquillitatem et solatium menti impertit, dum quidquid nobis adversi accidit, Deo providente nobis accidere et quidquid boni a nobis geritur, Deo comprobante geri docet, adeoque spem beneficiorum divinorum fovere nos jubet; *potentiores*, qui in hac vita omni imputatione et resistentia sunt superiores, monet, omnem potentiam, omne regnum esse sub potentia et regno graviore nimirum *divino*.

§. 84. *Irreligio vera* est habitus mentis omnem de existentia, providentia et cultu Dei atque animorum immortalitate cogitationem studio supprimentis, atque pro superstitione et ridiculo angusti ingenii fœtu habentis. Tristis est hominis irreligiosi conditio; nam si vera sunt, quæ sentit, quid solatii in rebus adversis, quid fiduciæ in rebus secundis habet, si falsa, quantam sibi hujus vitæ suavitatem aufert, quid post mortem expectet? Irreligionis causæ sunt, *prava institutio et educatio*, quæ tantum memoriam et corpus curant, *subita* et cum strepitu ac impetu facta crassæ superstitionis *depulsio*,
lu-

luce veritatis non simul lente accensa atque sursum sublata, *imbecillitas*, quam alii robur appellant, nihil pro vero certoque habentis, nisi quod sub sensus et imagines cadat, *vitæ male actæ conscientia*, cujus acerbitatem horribilis vitæ futuræ metus adauget; denique *appetitio honoris inepti*, qua fit, ut cum paucis, qui volunt videri acutiores, *errare* malis, quam cum vulgo, i. e. cum majori hominum parte *sapere*.

ARTICULUS SECUNDUS

De religione interna ejusque partibus.

§. 85. Religiosi sensus immediate imperari nequeunt; sed quamprimum in mente humana iusta et viva cognitio de Deo tamquam spiritu perfectissimo, atque mundi hujus auctore et rectore orta est, quamprimum animus humanus per contemplationem magnitudinis et perfectionis hujus universi cognitione summæ Dei potentiæ, sapientiæ et bonitatis imbutus, et per considerationem ordinis et cursus naturæ, in genere humano conspicui, de divino mundi regimine physico et morali convictus est; illico oriuntur sensus religiosi varii, et officium hos religiosos sensus acuendi et alendi. In his cognitionibus iisque adjunctis illis sensibus posita est religio Dei interna, seu cultus Dei internus; præcipui ejusmodi religiosi sensus sunt:

I.

Admiratio, veneratio et adoratio summi
numinis.

§. 86. Deus est summe potens; nam cum habeat illis, quas mundo contulit, viribus omnem nostrum captum superantibus infinite majores, cum extra eum nihil esse possit, quod divinis viribus limites ponere, aut vires divinitus non datas habere possit, Deum infinitarum virium copia pollere necesse. Mens humana infinitam virium divinarum copiam sine ullius imbecillitatis et indigentiae adjunctione cogitans maximam attonita naturæ divinæ admirationem concipit, sentitque in suo quasi fundo oriri divini numinis venerationem summam, quæ adoratio est, cum divinæ majestatis nostræque subjectionis vivida cogitatio accedit. His religiosis sensibus studiose fovendis efficitur, ut non nisi provide et reverenti animo divinum nomen usurpemus, ut animo humili et modesto divinam mundi administrationem dijudicemus, denique ut in locis ejus cultui sacris reverenter et modeste nos geramus.

II.

Amor, reverentia et obedientia erga
Deum.

§. 87. Cum cogitamus purissimam Dei benevolentiam partim in ejus tamquam perfectissimæ mentis idea contentam, partim in mundi hujus constitutione et administratione conspicuam
nasci-

nascitur necessario summus erga Deum amor, summa erga eum gratitudo. Signa amoris et gratitudinis veræ erga Deum sunt, sollicitudo nihil faciendi, quod Deo displicet, in quo posita est reverentia et timor filialis, servili illo oppositus et studium leges divinas servandi, et ad earum præscriptum totam mentem et vitam componendi, in quo posita est obedientia erga Deum, sine qua amor Dei nomen inane vel res plane turpis est.

§. 88. Quoniam autem amorem, reverentiam et obsequium erga Deum apud plerosque impedit aut debilitat falsissima illa opinio, leges divinas hominum commodis, libertati et vitæ suavitati obesse, nec Deum satis humanæ felicitati prospexisse, eumque donis, orationibus et doloribus sibi ultro inflictis, sine vera animi emendatione et probitate propitium reddi et placari posse, hæc superstitiosæ omnem moralitatem excludentes opiniones ab animis avertendæ, aut ex iis institutione evellendæ sunt.

III.

Fiducia erga Deum. Preces.

§. 89. Ex cognitione summæ Dei, suapte natura et vi beatissimi, potentiæ, sapientiæ et benignitatis maxima erga Deum fiducia atque promptissima in iis, quæ a Deo ordinata sunt acquiescentia, i. e. paratissima eorum approbatio oritur. Fiducia erga Deum est persuasio firma ex optima mundi gubernatione nascent, Deum generi humano et singulis hominibus tantum boni destinasse, quantum salva ejus, sapien-

piencia et iustitia destinari potuit. Hæc fiducia itaque excludit illam pigram divini auxilii spem, cum quidam divina providentia confidentes debitum virium suarum et remediorum obviatorum usum ad fines suos obtinendos facere negligunt.

§. 90. Ex fiducia erga Deum necessario nascuntur preces, quæ sunt desideria bonorum in potestate nostra non positorum, cum spe ea ope divini concursus impetrandi. Quamquam enim Deus decreverit, ut quædam ex iis, quæ precamur, tamquam vere bona reapse nobis eveniant, alia vero, quæ nos ignari exitus temere petimus tamquam vere mala non eveniant; tamen propterea preces vanæ et a ratione alienæ videri nequeunt, verum rationabiles, utiles et jucundæ sunt, quia decreta quædam Dei sub conditione et lege precum humanarum concepta esse, rationabiliter affirmari potest, et quia cogitationes divinarum perfectionum sensusque reverentiæ, amoris et fiduciæ erga Deum, quibus preces continentur, animum serenum, tranquillum atque officiorum memorem et tenacem efficiunt.

§. 91. An solum fortunæ bona, valetudinem, opes, an vero etiam bona animi, nimirum scientiam, virtutem, sapientiam, prudentiam a Deo precari licet? Bonam mentem sibi ipse quisque dare, nec Deum appellare debet, ut eum justum, temperantem &c., sed tantum ut eum benevalentem et opulentum præstet, dicit Seneca et Cicero. Sed an studium litterarum et recte faciendi et progressus in eo ita a sola libera voluntate dependet, ut circumstantiæ et causæ externæ, quæ non in nostra, verum auctoris et domini naturæ potestate sunt,

nihil ad illud studium gignendum, conservandum, incitandum, restaurandum, impediendum, debilitandum, extinguendum, conferre possint? Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano, et hæc ipsa oratio divinæ sapientiæ, bonitatis et sanctitatis contemplatione excitata, mentem in veri et boni studio aliisque laboribus mirifice erigit et adjuvat, atque providam et diligentem efficit.

ARTICULUS TERTIUS

De religione externa et sociali.

I.

Cultus Dei etiam externus, socialis ac publicus esse debet.

§. 92. Essentia et summa religionis et cultus Dei posita est in certis sensibus et sententiis, quas jam exposuimus, quæque necessario oriuntur, quamprimum mens humana iusta et vivida divinarum perfectionum cognitione imbuta est. Sed cum vinculi, quo animus cum corpore continetur, ea sit vis, ut animi sensus corporis motibus necessario se manifestent, isque ejusmodi motibus indigeat ad certos sensus concipiendos, animandos et alendos, cultum Dei internum externo indigere facile perspicitur. Est cultus externus complexus rerum sub sensus externos cadentium, quæ sunt signa, effectus et vehicula seu instrumenta cultus Dei interni, positi in solis cogitationibus, sensibus animi, atque voluntatis consiliis et decretis. A cultu exter-

terno itaque differt *pietas* tum *simulata* cum actus externi, qui ad cultum Dei pertinent vel lucri (hypocrisis), vel ostentationis (pharisaismus) causa peraguntur, tum etiam *mechanica*, cum voces et motus alias cultus Dei interni indices ex mera consuetudine sine omni animi consensu eduntur.

§. 93. Cultus Dei est vel solitarius et privatus singulorum, vel socialis et publicus plurium eodem tempore et loco publico congregatorum. Cognitio animi humani docet et experientia abunde confirmat, socialium et publicorum religionis exercitiorum (socialis et publicæ devotionis) insignem vim esse ad pietatem et virtutem commovendam et promovendam. In conventibus sacris cognitio de Deo, de fine hominis, de statu ejus morali, institutione, oratione et exemplo producit, corrigitur, extenditur, vividior efficitur. In conventibus religiosi animus suæ omnimodæ a Deo dependentiæ memor, plenus sensu subjectionis et fiduciæ erga Deum elevatur ad hunc, ut eum adoret, ei gratias agat, eumque pro vere bonis roget. Denique in religiosi cœtibus homines publice confitentur, quod salva omni sua physica et politica inæqualitate sint liberi ejusdem patris nimirum Dei, adeoque eatenus invicem fratres, qua confessione et recordatione nihil efficacius est ad homines mutuæ æstimationis et dilectionis vinculo devinciendos.

II.

Ad cultum Dei externum varia instituta pertinent.

§. 94. Cultui Dei externo sociali correlata sunt: ecclesia, templa, dies festi, ceremoniæ, hymni, ministri religionis et ecclesiæ, imagines, figuræ hieroglyphicæ &c. Ecclesia est societas hominum ad Deum eodem modo colendum tendens. Templa sunt loca, et festa sunt dies ad celebrandos religiosos conventus destinati; hæc fini et dignitati rei accommodata esse debent, ne alias vilescant et religioni noceant. Hymni sunt carmina de rebus ad religionem et moralitatem pertinentibus cantu prolata, quorum experientia teste magna vis est ad sensus et motus animi excitandos. Ceremoniæ, imagines, figuræ hieroglyphicæ sacrae seu religiosæ sunt signa eorum, quorum in cultu Dei memores esse debemus, quæ omnia pariter fini suo et dignitati rei cum qua conjunguntur accommodata esse debent, ut nimirum cultum Dei promoveant, non vero impendant et ad contemptum adducant.

§. 95. Ecclesia et cultus Dei publicus requirunt institutionem, directionem et administrationem, adeoque personas, quæ hæc peragant, quæ propterea ministri religionis appellantur. Hi 1) cognitionem veritatum religionis et usum rationis promovere debent ad promovendam virtutem, quæ sine illis esse nequit, 2) incredulitati, superstitioni, irreligioni, immoralitati occurrere et mederi, 3) amplam et solidam mentis et animi humani, cujus directio

et

et correctio eis proposita est, cognitionem habere et vitam exemplarem agere debent; 4) præterea ne bilem pro zelo adhibeant, religionisque odio et persecutionis spiritu ducantur, sedulo cavere debent. Qui odio religionis ducitur, is eos, qui in religione ab ipso dissident, tamquam inimicos et hostes considerat et tractat, qui spiritus persecutionis ducitur, religionis errores vi extirpandos esse dicit. Sed natura rei et experientia docet, odio, violentia et persecutione errores religiosos potius confirmari et propagari.

III.

De officiis juramenta, vota et res ratione ac vita expertes attinentibus.

§. 96. Juramentum est asseveratio suæ veracitatis in testimoniis et fidei in promissionibus confirmata per expressam provocationem ad Dei omniscientiam, omnipotentiam et justitiam sub conditione mendacii et perfidiæ. Cum æstimatio et dilectio sui et aliorum moralis et reverentia erga Deum exigere possint, ut alii de veracitate nostra quam fieri potest certissimi efficiantur; intelligitur, Ethicam juramenta non modo non simpliciter damnare, verum in illa adjunctione approbare, aut plane præcipere. Cum nulla sit contestationis species, cujus major vis esset ad fidem dictis suis faciendam et ab aliis tribuendam, intelligitur: 1) ejusmodi religiosas contestationes non nisi in gravissimis casibus adhibendas esse, 2) per eas nullam obligationem oriri posse ad illicita seu, ut ajunt ju-
ra-

ramentum non posse esse vinculum iniquitatis, denique 3) *pejerationem*, i. e. mendacium juratum et *perjurium*, i. e. perfidiam juratam turpissimas mendacii et perfidiæ species esse.

§. 97. Votum est propositum firmum de præstanda re non inhonesta, quod per declarationem reverentiæ erga Deum confirmatur. Ex quo intelligitur: 1) vota non esse universe illicita, cum studium recte agendi confirmare possint, 2) vota non posse proprio sensu haberi pro promissis Deo factis, cum nullum jus in eum transferre possimus, 3) omnem animi levitatem in faciendis et incuriam in implendis votis recte conceptis esse reverentiæ erga Deum adversam, denique 4) votis non inesse absolutam obligandi vim, adeoque a legitimis superioribus solvi, aut ipsa cessare posse; cum optima proposita mutatis circumstantiis bona esse definant.

§. 98. Cum res inanimatæ et animatæ sed rationis expertes hos fines habeant, ut sint media salutis humanæ, omnis abusus ejusmodi rerum demonstrat animum Dei hominumque haud reverentem, cum opera et dona divina et hominibus utilia parvi pendantur. Maxime damnanda durities in bruta, cum hoc modo varia ratione aliis hominibus noceri possit, atque ab ea facile transitus fiat ad crudelitatem in homines; huic malo in pueris nascenti statim adhibenda est curatio, cum adversus ejus inveterationem difficile sit remedium; homines venationi, vexationi et exagitationi belluarum nimis dediti non belluis, sed sibi et aliis nocent.

DOCTRINAE VIRTUTIS MORALIS.

PARS POSTERIOR

De virtute morali subjective spectata,

seu

De charactere hominis moraliter bono,

seu

Ascetica philosophica.

Transitio. Propositum et ambitus Asceticæ philosophicæ.

§. 99. Ethica philosophica seu doctrina virtutis, cum de virtute objective spectata agit, hoc sibi propositum habet, ut omnes leges ethicæ et officia virtutis in nexu cum suis propriis principiis et communi fonte consideret atque connexa ratione inde repetat et systematice proponat. Nunc cum de virtute subjective considerata seu de probitate hominis, de charactere ejus moraliter bono, seu de voluntate moraliter bona actura est, hoc sibi propositum habet, ut virtutem tamquam systema voluntatis consiliorum et habituum coordinatorum et subordinatorum leges ethicæ et officia interna custodiendi ab unico habitu et consilio seu proposito, tamquam communi stirpe ductorum proponat et explicet; quare Ascetica philosophica primo ipsam virtutis subjectivæ seu probitatis naturam explicare, deinde in ejus primarias relationes inquirere, denique quæ sint media, quæ præsidia, quod pretium virtutis humanæ docere et declarare debet.

CAPUT PRIMUM.

De virtutis subjectivæ natura.

Ordo Tractandorum.

§. 100. Virtutis subjectivæ naturam scrutaturus et perspecturus hoc sibi propositum habet, ut illud animi robur et agendi consilium summum cognoscat, quo contineatur et perpetuo augeatur studium voluntatis liberæ officia quæque etiam difficillima ex reverentia erga leges morum implendi; quare virtutis characterem primitivum eruere et stabilire, ejus unitatem ostendere atque comparisonem cum vitio ei opposito instituere debet.

ARTICULUS PRIMUS.

Virtutis subjectivæ character primitivus stabilitur et evolvitur.

I.

Quamquam omnes homines virtuti summum pretium tribuunt, non tamen omnes eundem et stabilem de ea conceptum foveant.

§. 101. Omnes Ethici, ne illis quidem exceptis, qui omnia animi et voluntatis studia, adeoque etiam studium recti, honesti, justī et de-

decori ab amore sui velut a radice sua repetunt, in hoc conveniunt, virtutem esse summam voluntatis præstantiam, per virtutem hominem fieri vere venerabilem, atque non tantum felicitate dignum, sed ejusdem etiam, quoad præcipuas ipsius partes participem, cum is se ipso perpetuo contentus pace interna fruatur, atque eo animi habitu potiatur, propter quem aliorum amore et honore dignus est, et per quem sibi facilius bona externa comparare, vel defectum aut jacturam eorum æquo animo ferre potest.

§. 102. At in quonam proprie posita sit vis et essentia virtutis moralis, valde a se invicem recedunt hominum et Ethicorum judicia. Qui in virtute magis ea spectant, quæ pro ejus fructibus habentur, virtutem ita definiunt, ut eam vel pro custodia legum moralium, adeoque pro habitu legibus moralibus conformiter agendi, vel pro voluntate constante se aliosque perficiendi habeant, vel in gratuita erga alios benevolentia ponant. Quæ omnia cum virtutis moralis efficaciam non penitus exhauriant, atque etiam causas a probitate diversas habere possint, alii in virtute non tam fructus, quam animum seu voluntatem et momentum, a quo illi habitus et fructus proficisci debeant, considerant. Cum vero varia actionum honestarum principia distinguere liceat, mirum non est, si non omnes eidem voluntatis studio vel actionum bonarum principio subjectivo principatum in constituenda virtutis essentia tribuant.

II.

Necessitas et stabilitio veri et per se evidentis de virtute morali conceptus.

§. 103. Qui justum de virtute conceptum animo informatum non habet, in suis de virtute judiciis necessario sæpe aberrabit; desituitur enim notione directrice, qua in conatibus pro sua et aliorum virtute regatur, desituitur justa mensura, qua morale hominum pretium recte dimetiatur. Dantur præterea inter homines conceptus de virtute *partim* minuti, cum Jurisfæ et Politici virtutem ponunt in studio conformandi actiones ad eas regulas, quas legislator cujusvis civitatis de actionibus aut laude cõhonestandis, aut vituperio dedecorandis constituit; honestum et turpe non variabile arbitrium sed natura stabilis definit, *partim* immoderati, cum nonnulli plane perfectam omnium voluntatis studiorum et actionum cum legibus moralibus consensionem demum pro virtute morali in homine habent, quæ est potius sanctitas in solum Deum cadens; *partim* ambigui, fallaces aut plane falsi, cum alii cum Aristotele virtutem in mediocritate seu habitu hominis id, quod in quacunque re nimium vel parum est, evitantis, unde illa apophtegmata: Virtus in medio uti centrum in circulo consistit. Medium tenere beati. Medio tutissimus ibis. Est modus in rebus, sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum. Insani nomen sapiens habeat æquus iniqui, ultra quam satis est virtutem si petat ipsam. Quare justio et per se evidente vir-

tutis moralis conceptu opus est. Ejusmodi conceptus talem virtutis moralis characterem exhibere debet, ut eo cognito quisque velle debeat et sperare possit virtutis adeptionem, neque quisquam existimare possit, se jam ita probitatis participem et tenacem esse, ut porro nulla ejus incrementa capere possit, aut firmamenta requirere debeat.

§. 104. Si dantur sensus ac mores nobiles et honesti, debet quoque dari quædam animi affectio seu voluntatis qualitas, a qua illi suam originem, nobilitatem et honestatem habeant, et ex qua velut rami et frondes frugiferæ ex stipite arboris excrescant. Hæc animi affectio et voluntatis qualitas aliud esse non potest, quam absolutum ac dominans volendi momentum et agendi propositum, legibus moralibus conformiter agendi ex reverentia erga eas leges tamquam divina jussa, quæ nobis per rationem continuo promulgantur. Ex hac nobilissima animi affectione, seu voluntatis consilio et momento efflorescit necessario existimatio et amor sui atque aliorum moralis, et summus erga Deum amor, summa erga eum reverentia, obedientia et fiducia. Hæc affectio constituit internam hominis probitatem, et veram moralem ejus voluntatis bonitatem, adeoque virtutem, cujus adipiscendæ facultate omnes homines potiuntur.

III.

Virtutis moralis triplex facies et aspectus declaratur.

1.)

Virtus tamquam consilium seu propositum semper vicens spectanda.

§. 105 Non sufficit data occasione agnoscere, quid sit rectum, honestum, justum, quid pravum, turpe, nefarium, illudque approbare, hoc damnare, non sufficit sensus nobiles admirari, propter quos vivendi rationem καὶ αὐτο probabilem, nulla licet bonorum externorum, et favoris potentium adeptione comitatam, nudam, non honoratam sed ignobilem, immo contemptam et calamitosam suspicimus. Quid juvat, de his præstantissimis agendi principiis et generibus recte sentire et magnifice loqui, si mens voluntasque iis sit destituta, adeoque vel ignava sit, vel plane prave velit et agat, et si hoc de ipsis morum magistris valeat? Quare assuefacienda est voluntas, atque ad consilium et propositum semper renascens et vegetum adducenda, ut in agendo cognitionem consensionis actionum cum legibus moralibus velut iussis divinis, vel tamquam unicum, vel certe tamquam prævalens momentum sequatur. Adjuncta est virtuti hoc sensu acceptæ necessario mentis fiducia, et serenitas et animi tranquillitas ac hilaritas suavissima; quare a vero absunt, cum illi, qui probos perpetuæ querimoniae et moestitiæ propter sua aliorumque prave facta indul-

dulgere debere contendunt, tum illi, qui negant veræ virtuti convenire studium hominis, idcirco omnem diligentiam in vita cum legibus morali-
bus conformanda ponentis, ut suavissima recte factorum conscientia exhilaretur.

2.)

Virtus tamquam robur animi seu voluntatis consideranda.

§. 106. Virtus cum sit mens et voluntas continuo connitens ad judicandum et efficiendum rectum et honestum, facile intelligitur, virtutem non esse positam in sola recti intelligentia, neque in actionum quarundam generibus bono, ut dicunt, animo susceptis sed morali ordini adversis, neque in subito impetu ad quædam honesta actuanda et promovenda, ac brevi quadam obstinatione adversus turpium illecebras, sed in constanti et perpetua promptitudine de recto et pravo vere judicandi, et ex hoc judicio invicte agendi, quæcunque propterea adversitates metuendæ et tolerandæ forent. Quare virtus moralis est robur mentis et voluntatis acquisitum, et continuo crescens, positum in studio continuo non unum alterumve pravi genus, sed omne vitium evitandi, adeoque internas et externas vitiorum causas et illecebras semper excubantes oppugnandi et retundendi, atque non unius aut alterius tantum recte faciendi generis, sed omnis habitum sibi comparandi. Sine hoc robore et studio nulla consiliorum et actionum efficacia et harmonia esse potest, quibus submotis virtutis moralis idea disperit.

3.)

Virtus tamquam vivendi ratio consemplanda.

§. 107. Ubi virtus, ibi vita sibi semper consentanea, cum quaecunque sit rerum et fortunæ conversio semper tamen idem sit nobile agendi consilium et momentum, neque ullius nisi probi hominis vita semper concors, pravorum semper discors et se ipsam destruens est. Quem sola egeſſas ab imitatione luxuriosorum retrahit, an opibus præter expectationem potitus recti tenax manebit? quem quæſtus cupiditas laboris patientem, et opum cupiditas injuriæ purum efficit, an opibus et potentia potitus labores tolerabit, injurias fugiet et peccandi illecebris resistet? an qui plausus, laudes, auctoritatem, admirationem captat, honestum et turpe non ex hominum potius opinione, quam ex morum natura æſtimabit?

§. 108. Hæc vitæ proborum æquabilitas haberi nequit pro ambigua illa et ficta mediocritate, in qua Aristotelici virtutem humanam ponunt, qui probos ubique medium tenere, i. e. in quaque re quod juſto plus vel minus est, v. g. in pecunia comparanda avaritiam et prodigalitatem vitare docent. Ambitio et honoris veri incuria non propterea vitia sunt, quia iis velut extremis studium veri honoris interpositum sit, quod ut virtus sit non a moderatione, sed a momenti nobilitate, quo studium illud animatur, dependet. Actiones plus juſto piæ, honestæ, juſtæ, decoræ cogitari nequeunt, quarum mediæ vere piæ, honestæ etc., forent. Quare studio recti male consulunt, qui illud ambiguo mediocritatis nomine commendant.

ARTICULUS SECUNDUS.

Virtutis subjectivæ unitas disquiritur et evincitur.

I.

Virtutes applicatæ non sunt nisi unius animi affectionis propagines.

§. 109. Quamquam virtus objective spectata et applicata multiplex est, subjective tamen nimirum, tamquam animi affectio et voluntatis qualitas non nisi unica esse potest, cujus rei perspicientia ipsi virtutis cultui valde prodest.

§. 110. Virtus subjective, i. e. tamquam recte agendi principium in homine est unica, et individua ejus animi liberi affectio, posita in efficaci, h. e. ad agendum sufficiente et semper vigente proposito et studio, id tantum et propterea volendi et agendi, quia ex integro bonum est, quia est legibus moralibus præscriptum, quarum legum, adeoque etiam officiorum, cum plura sunt genera et species, intelligitur, cur in virtute hoc sensu accepta seu objectiva plures partes et formæ distinguantur, quas virtutes applicatas dicimus, quæ vero nihil sunt aliud, quam unius imi et intimi universe recte agendi studii propagines et applicationes. Cum itaque speciales quæcunque virtutes velut rami et frondes ejusdem arboris ope communis stipidis et radicis conjunctæ sint, intelligitur, cur nulla specialis virtus cum absoluto alterius defectu vel opposito vitio consistere possit; quare
ina-

inanis et plane perniciosus est labor, virtutes speciales excitare volentium, qui non prius earum *commune germen* posuerunt.

§. 111. Inde etiam est illa falsa persuasio, quasdam virtutes speciales cum absoluto aliarum defectu, vel opposito in eodem pectore, in eadem voluntate consistere posse. *Animus probus* non est similis horto, in quo utiles, inutiles et noxiæ plantæ coexistere possunt, verum arboris æmulus est, cujus multi sunt rami et frontes frugiferæ; quare animus probus non potest esse complexus quarundam virtutum et nonnullorum vitiorum, i. e. non potest ei inesse duplex dominans tendentia nimirum in rectum univérse et in quædam pravi genera. *Virtus* est irrestricta subjectio voluntatis humanæ sub leges morales voluntatis divinæ indices; quare ea propensionem in aliquod pravi genus ex voluntate excludit. *Virtus, probitas* complectitur amorem recti univérse, quod non nisi in singulis consiliis et actionibus inesse potest, adeoque cujuscunque pravi generis amorem excludit; virtus se extendit ad omnia officia, nequit itaque cum violatione unius eorum generis consistere.

§. 112. Quare virtus subjectiva unica est, quasi unicus stipes, qui vero in plurimos frugiferos ramos successive excrescat, qui omnes virtutum nimirum applicatarum nomine venire possunt. Cui itaque hoc propositum est, ut alios ad virtutem adducat, eos amore et studio recti in genere imbuat; nam ex hoc tantum amore et studio amor et studium variorum recti generum tum in consilio, tum in actione positorum, necessario efflorescet.

II.

Virtutes cardinales non sunt nisi unius individuae virtutis requisita et elementa, quæ tamen gradus et incrementa admittit.

§. 113. Perpetuum et efficax recte agendi studium nequit esse *sine justa cognitione* subordinationis et coordinationis eorum, quæ recte facta sint et dici possint, in hac cognitione positum est id, quod veteres *prudentiam* dixerunt, nos vero *sapientiam* appellamus, et *sine promptitudine* voluntatis liberæ, illi moralis ordinis cognitioni semper obsequendi, in quo posita est *justitia ethica*. Hanc cognitionem ordinis moralis et alacritatem voluntatis ei obsequendi, nihil tantopere imminuit et impedit, quam vis concupiscentiæ, qua fit, ut quæ ei prosint vel obsint, pro summo bono vel malo habeantur; quare ad virtutem etiam temperantia et fortitudo moralis requiritur, *illa* est promptitudo voluntatis omnes jucunditates sibi abnegandi, quæ ordini illi morali adversæ sunt, *posterior* est promptitudo voluntatis, omnes molestias subeundi et perferendi, quæ salvo illo ordine declinari nequeunt; quare prudentia, justitia, temperantia et fortitudo nihil sunt, *nisi conditiones et elementa* unius individuae subjectivæ virtutis.

§. 114. Una est igitur virtus et individua animi liberi affectio, quæ tamen gradus et perpetuum incrementum admittit et requirit. In singulari quovis homine est eo major, quo purior,

rior, fortior, constantior et efficacior est. *Puritas* virtutis consistit in consiliorum et momento-agendi nobilitate. Si motiva concurrant utilitatis, detrimenti, honoris et opprobrii, virtus per ea non tollitur, si non sint unicum aut prævalens agendi momentum. Ceteri virtutis gradus pendent: *a)* a celeriori et crescente recti et pravi distinctione, *b)* ab illius faciliore et ardentiore electione, a firmitate executionis decretorum rectorum, denique *c)* a majori et minori actionum serie, quæ non solum cum legibus morum conveniunt, sed etiam momentis optimis animantur. Ex virtutis partitionibus vulgo fieri solitis, perperam intellectis, gravissimus quorundam error exortus est, ut putent, posse aliquem virtuti studere, qui unitantum aut nonnullis vitiis ex animo evellendis operam det, licet reliquis impense indulgeat, aut qui saltem a multis facinoribus sibi caveat metu pænæ naturalis vel civilis, sive in commodorum externorum privatione, sive in malis externis infligendis positæ. Virtutis natura nullas, quæ dividi possent, partes continet, cohærent indivulso nexu omnes, neque ejus vere studiosus dici potest, qui vel unam ejus particulam sponte negligit aut violat. Virtus sincerum recti amorem, adeoque non tantum minui ardorem pravi, verum extinguere postulat.

III.

Lineamenta imaginis vere probi ad confirmanda hactenus dicta.

§. 115. Nihil magis valet ad confirmanda hactenus dicta, quam viri probi imago amabilis, admirabilis et formidabilis. Ut ex integro bonus sit, hoc imprimis sibi proponit, ut corporis, animi et status externi perfectionem eo, quo Ethica præscribit modo, sibi comparet; conservat vitam suam etiam in maximis ærumnis, quia nulla vita honesti amorem excludit, studet valetudini sine levitate et sine anxietate animi; ingenium suum veri et boni cognitione imbuat, ut voluntas animi cupiditates cohibeat atque illi cognitioni prompte obsequatur; Deo fidus et confidens, sincera erga alios benevolentia calens, sibi nunquam, aliis facile veniam dat, nunquam eum piget gratis vel etiam cum incommodo et detrimento suo recte egisse et aliis profuisse, ejus constantiam nulla frangit formido et jactura, nulla relaxat prosperitatis insolentia, non dehonestat et absorbet ardens bonorum, potentiæ et gloriæ aviditas, nihil est, quod non subiciat aut plane immolet reverentiæ recti, ut voluntatis suæ illud decus tueatur, sine quo animi tranquillitas esse nequit.

§. 116. Pulchra itaque est virtus, nam in ea inest harmonia variorum agendi consiliorum et generum a recti amore provenientium, ex his vita tamquam totum quoddam voluntatis et efficientiæ moraliter bonæ plenum componitur, quod ab animo contemplatoris, nec diu nec valde intento, proinde sine defatigatione
clare

clare et magna cum voluptate cognoscitur; huiusmodi harmonia manifesta efficit pulchritudinem, quam moralem appellamus, ab æsthetica distinguendum; placet virtus per se, et insignem sui amorem in spectatoribus excitat. Præter hanc amabilitatem inest ei etiam quædam admirabilitas et vis sui reverentiam spectatoribus injiciens; hæc non demum nascitur ex operoso prospectu præclarorum, quæ proba vita æqualibus et posteris allatura est fructuum, sed ipsa virtutis quasi facies roboris interni index, et divinum quid spirans in mente spectatoris venerationem progignit. Hujus reverentiæ maxime vim confirmat inimicorum angor, qui vel inimicitiam erga virum reverendum ponunt, vel si hoc a se impetrare nequeunt, virtutis veritatem suspicionibus et commentis labefactare conantur; nam qui ipse nunquam nisi avaro et impotenter agere solet, an is quemquam generosa mente agere credet, aut alios credere feret?

ARTICULUS TERTIUS.

Virtutis natura vitii velut ejus contrarii explicatione illustratur.

I.

Vitii natura declaratur.

1.)

Genesis vitiorum voluntatis.

§. 117. Qui actiones ponit, quas legibus moralibus, adeoque officiis contrarias esse scit, vel certe scire potest, legem et officium transgredi, actionem pravam, malam, vitiosam ponere, peccare dicitur. Qui peccat dispositionem ad peccandum contrahit vel auget, idem itaque peccatum repetit, inde nascitur voluntatis propensio et tandem plane consilium ac propositum prave agendi; hoc explicitum vel implicitum consilium et propositum voluntatis prave agendi, legem moralem transgrediendi proprie est *vitium*, quo vero atque criminis, sceleris, flagitii nomine etiam peccata majora, i. e. singulares graviorum officiorum transgressionem significantur.

§. 118. Quare moralis debilitas, fragilitas et inconsiderantia, quæ etiam probis adhærere possunt, vitiis illo sensu accenseri nequeunt. Tergiversantur subinde probi officio obsequi, immo officium etiam subinde violant, quin tamen deliberate, sed repentinis tantum animi motibus perturbati officii cognitionem et dijudicationem

ne-

negligant qui tamen ejusmodi diligentiae neglectum velut consilium et morem sequantur.

2.)

Virtus et vitium sunt ex contrariorum genere.

§. 119. Probus quaecunque recti agendi genera utpote legibus moralibus praescripta, adeoque tamquam officia ex reverentia erga leges morales custodit, et tamquam propria consilia exsequitur; vitiiis deditus quaedam prave agendi genera velut consilia sua persequitur, i. e. quasdam morum leges, quaedam officia consilio transgreditur. Virtuti deditus rectum honestumque universe et simpliciter approbat, vitiosus quibusdam pravi generibus ex proposito indulget, adeoque cetera recti genera et rectum universe non simpliciter, sed tantum cum ejus concupiscentiae non obest, probat et sequitur. Probi voluntas rationis imperium et honesti ac decori leges velut duces sequitur, in vitiosis ratio et voluntas sensualitati serviunt.

§. 120. Ex his elucet, virtutem et vitium esse ex rerum contrarie oppositarum genere; quare dantur animi inter probos et vitiosos medii, et virtutis et vitii expertes; virtutis expertis tamen sceleris purus, et sceleris purus virtutis adhuc expertis esse potest, subinde tamen virtute carere vitium est, cum certa virtus non exercetur, quamquam nec facultas nec occasio desint; et subinde vitio carere virtus est, cum qui in maximis peccandi occasionibus et illecebris versantur, tamen fortiter sustinent et abstinēt, atque ita peccata vitiaque vitant.

II.

Vitiorum fecunditas et disparitas
inquiritur.

1.)

Vitiorum fecunditas ex ipsorum natura et historia cognoscitur.

§. 121. Vitia quaecunque magis minusve fecunda esse, i. e. quodvis vitium voluntatem ad quaedam alia vitia pronam efficere, atque in variis adjunctis serius vel citius alia quaedam vitia progignere ex causis et nexu variorum prave agendi generum consequitur. Cum enim vitium quodcunque in eo positum sit, quod voluntas quaedam prave agendi genera tamquam bona apparentia in gratiam concupiscentiae decernat et exsequatur, efficitur, ut concupiscentia alia aliaque pravi genera a voluntate sibi indulgeri et conniveri postulet, praecipue, cum varia pravi genera tamquam fines et media et tamquam causae et effectus cohæreant. Quo vero fortior evadit concupiscentia seu libido, eo debilior hoc modo efficitur voluntas, quae non ad hoc comparata est, ut sensualitati serviat, i. e. in ejus favorem bona apparentia confectetur, verum ut se suaeque legibus morum attemperet, adeoque moralem ordinem manuteneat.

§. 122. Quae de vitiorum fecunditate et contagio dicta sunt, historia singulorum vitiorum confirmat. Qui maligna dominandi cupiditate tenentur nonne invidiae suspicionibus, inimicitiiis indulgent, atque eos, qui servire

lunt, vi, fraude, calumniis opprimunt. Sceleratus habendi amor homines mendaces, fraudulentos, corruptionibus obnoxios, violentos efficit. Voluptati venereæ dediti sæpe perjuri, proditores atque moralitatis et religionis hostes facti sunt; ut adeoque omne vitium alia vitia velut familiam et satellitium sibi adjungat.

2.)

Vitiorum disparitas, magnitudo et mensura.

§. 123. Stoicorum doctrina, qui quævis uti recte ita prave facta paria esse, judicarunt, quod non datur recto rectius et pravo pravius, uti non datur vero verius et falso falsius, cum ipsorum notione perfecti sapientis plane convenit, quæ notio posito quocunque peccato et vitio tollitur. At si etiam verum esset, mores alios aliis non esse magis vel minus consentaneos vel dissentaneos legibus moralibus, non tamen inde sequitur, mores alios aliis non esse nobiliores vel turpiores, aut magis vel minus noxios, adeoque eatenus dispares atque magis vel minus amabiles vel abominabiles. Naturæ constitutione indocti et docti alias aliis virtutes magis amant, et alia vitia aliis magis oderunt, v, g. magnitudinem animi magis, quam corporis munditiem, atque injustitiam, ingratitude magis, quam beneficentiæ neglectum.

§. 124. Cum non tantum prave agendi confilia sint alia aliis turpiora, verum etiam ex iis profecta prave agendi genera sint alia aliis nocentiora, in quo posita est peccatorum et vitiorum malignitas, intelligitur, etiam vitia et peccata esse eatenus alia aliis majora adeoque
di-

disparia. Gradum malignitatis peccati et vitii indagaturus, *primo* officiorum, quæ eo violentur, multitudinem et magnitudinem consideret, *deinde* mentis, consilii et momenti, a quo prave agendi mos profectus, turpitudinem, robur et firmitatem perpendat, *denique* cognitionis et culturæ gradum in vitioso spectet.

III.

Vitiorum voluntatis seu pravorum morum causæ proximæ indagantur.

§. 125. Quum per experientiam constet, multos, quibus in juvenili ætate virtutis præcepta tradita sunt, non tamen mores suos rationis præceptis conformare et certe procedente ætate ac custodibus remotis sæpe prave mores assumere, quæ sint hujus tam funestæ rei causæ inquirendum est.

i.)

Educatio proprie dicta.

§. 126. Causam primam, qui harum rerum fatis peritus et intelligens est, reponet partim *in argumento*, partim *in modo* illius primæ demoralitatis cognitionis et institutionis, qua ingenium in prima ætate ad juvandum virtutis in mente et voluntate ortum et progressum præparatur. Prima illa honesti et iusti cognitio et exercitatio, ad quam juvenes erudiuntur et assuefiunt, apud plerosque nisi plane perversa, certe valde manca et imperfecta est. Nam primi magistri illius ætatis plerumque nihil aliud, quam

officiorum et virtutum nomina et schemata tenent, et generalibus recte agendi non consiliis *mentem*, sed formulis *memoriam* imbuunt, quin facultatem excitent et alant ex communibus præceptis de moribus et actionibus singularibus recte judicandi. Qua ratione fit, ut species et et umbra virtutis vel pro virtute habeantur, vel plane vitium tegant, v. g. hypocrisim, putentque juvenes recte se et honeste agere, veraque bona sequi et mala declinare, cum res se longe aliter habet. Qui itaque mentem et voluntatem juvenum recti cognitione et studio imbuere cupit, *imprimis* in hoc morum et actionum singularium judicio eos exerceat, vehementerque caveat, ne de recto et pravo, bono et malo ante judicent, quam rei momenta cum adjunctis expenderint. Sæpe enim, quod in se spectatum bonum dici potest, tempore, loco, personis aliisque adjunctis fit malum et contra; quare vivendi præcepta etiam primario vi et metu armanda non sunt, non potest ea amare juvenis, ex quibus sequendis fructum nullum speret, amarum vero in præsentī sentiat aut metuat. Vox imperiosa, vultus minax, dolores aberrantibus inflicti mentem tenellam amaritudine implent, quæ ultra rudes annos manet. Tantum abest, ut vis intempestive et multum adhibita corrigat voluntatem, ut potius cautiorem, astutiorē, mendacem et subinde pervicacem reddat; *deinde* etiam ipsius cognitionis ad moralitatem pertinentis modi rationem habeat. Illa enim cognitio vel viva et efficax, vel mortua et iners esse potest; viva autem et stimulans efficitur cognitio, *primo* si certa est, non vaga et dubia, *deinde* si non genera-

ralis tantum et abstracta est, verum rei propositæ accommodata et intuitionis æmula efficitur, *denique* si menti ita familiaris est, ut, cum voluntati agendum est, ea prompta et parata adsit.

2.)

Educatio illa, quam etiam publicam dicere licet.

§. 127. Quod si tam manca et imperfecta honesti et virtutis scientia et exercitatione usi juvenes in familiis versentur, quæ erroribus moralibus infectæ et variis vitiis obnoxia sunt, si deinde ex his in majus illud vitæ theatrum deferuntur, falsissimis sæpe de rebus moralibus notionibus et principiis imbuuntur, vident *simplicem* non eum haberi, qui haud possit, sed eum, qui ob amorem veracitatis et candoris, a probitate inseparabilis nolit alios verbis, vultu et factis decipere; *timidum* haberi non eum, qui ultra modum fugiat aut pertimescat pericula, sed eum, qui non turpissima quæque ausit, ut fines sæpe æque turpes consequatur; *superbum et imprudentem* haberi non eum, qui alios, a quibus nihil sperat, nihil timet, despicit, sed eum, qui nolit servire tempori, et more Protei mutare sententias et consilia, ut favores, honores et proventus consequatur; *muneribus idoneos et dignos* non illos haberi, qui rerum gerendarum intelligentiam et usum longo studio et labore adepti sunt, verum istos, qui vel propter præjudicia, vel per fraudes potentiorum favore fruuntur. Vident præterea nummos, honores, dignitates, et favorem eorum, qui

qui potestate potiuntur ante virtutem, scientiam et solertiam aperte poni, alios aliorum interitu se extollere, divites et potentes se omnis generis voluptatibus immergere, et ne nervus harum rerum desit, nefas quodcunque committere, religionis cultum in verbis, labiis, manibus et vultu, non vero in corde et vivendi modo insidere. Inspicientes in hunc dominantem sentiendi et agendi morem initio horrescunt; paulatim vero multitudo et auctoritas has vitæ regulas sequentium mentem eorum fædo spectaculo assuefacit, sensus indignationis et abominationis plenus, qui ex illo spectaculo nascebatur, incipit fieri debilior; accedunt fabulæ romanenses et scenicæ, in quibus præter alia mores et fata Vitiosorum et Proborum sæpe ita pinguntur, ut illi amabiliore esse et majus animi robur prodere videantur, quam posteriores. Procedente ætate concludunt multi, Ethicam esse figmentum Philosophorum, atque ex ejus præceptis vivere (sapere, sustinere et abstinere?) esse miserrime vivere, et bonis seculi se ipsum fatuo rigore defraudare.

CAPUT SECUNDUM.

De primariis virtutis subjectivæ relationibus.

Argumenti hujus ambitus et gravitas.

§. 128. Primariæ virtutis subjectivæ, cujus natura hactenus examinata est, relationes sunt ejus relatio ad naturam et cultum hominis, deinde ad religionem, denique ad felicitatem et prosperitatem vitæ. Ex quo argumenti hujus magnitudo seu gravitas elucet.

ARTICULUS PRIMUS

De nexu virtutis cum hominis indole et civili ejus cultu.

Status quæstionis figitur.

§. 129. Imprimis inquirendum et constituendum est, quæ sit virtutis cujus naturam in primo capite indagavimus, relatio ad nativam hominis indolem, quæ nunquam penitus expugnari potest, et ad expolitam ejus per civilem cultum, qui tantum ingenium et mores externos adficit, conditionem; an per illam innatam indolem, et per hunc acquisitum cultum non tantum bene moratus, sed etiam moraliter bonus esse possit?

Quæ sit vis nativæ hominis indolis ad adeptionem virtutis moralis?

§. 130. Virtus subjectiva cum sit invictum recti studium, quod viva recti cognitione nititur, non ad nativas sed ad acquiritas hominis præstantias pertinet. In nullam ex iis dotibus, quæ hominibus innatæ sunt, cadit ille per se patens virtutis character. Ponamus hominem Athenis viventem, qui præstantissima corporis constitutione, præclarissimis ingenii facultatibus, atque plane insignibus animi dotibus præditus sit, et victu exquisito fruatur, an eo ipso generoso incoctum pectus honesto habet, et an ille, qui sub crasso aere degit, qui illis corporis, ingenii et animi dotibus destitutus est, atque duro victu utitur, an propterea vitiosus est? Attamenabilitas ad virtutem homini innata esse debet; secus virtus non magis in ejus voluntatem, quam omniscientia in ejus intellectum caderet.

§. 131. Homo per rationem et voluntatem, et per illam rationis insitam et evidentem legislationem, quæ voluntatis efficientiam stringat, virtutis capax est, i. e. invicti propositi et perpetui studii cognitioni ejus, quod rectum est, ex reverentia erga illam rationi insitam legislationem parendi. Nullum est tantum climatis, temperamenti, ingenii, et animi naturale vitium, quod virtutem necessario excluderet, omnia illa incommoda per diætam et cultum expugnari, atque virtuti innoxia et proficua reddi possunt. Naturalis vero illa sui aliorumque dilectio, atque honoris cupiditas virtuti valde pro-

prodesse possunt, cum internam hominis perfectionem sibi propositam habeant, ejusque adeptionem promoveant.

II.

Quæ sit vis civilis illius ingenii et morum cultus ad consecutionem virtutis?

§. 132. Quæsitum est, an ille ingenii et vitæ cultus, qui per scientias et artes in civitatibus invaluit, indeque pendens indagandi, dijudicandi, et commode vivendi studium non obftet virtutis adeptioni et studio, cum apud populos et ordines minus exultos plus boni mores valeant, quam apud illos, qui scientiarum et artium fructibus et vitæ commodæ præfidiis abundant? Ingenii ruditās, debilitas, obscuritas, præterea vitæ egestas et mores agrestes virtutis studium num promovent, an non potius multis modis minuunt, quid in ingeniorum cultu indeque pendente meditandi, indagandi et dijudicandi studio, quid in vitæ civilis opulentia, elegantia et commoditatibus per se inest, quod virtutis adeptionem et exercitium impediret? immo habent ingenia bona et recte exulta, ad indagandum et dijudicandum prona, habent vitæ commodæ præfidiis instructi aliquid, quo facilius ad virtutem transitus fieri possit.

§. 133. Hæc asserta non refellit, sed confirmat historia culturæ humanæ et gentium moratarum; docet enim apud gentes scientiis et artibus exultas, ubi ingenia cognoscenda et inquirenda veritate alebantur,
et

et mores ad vitæ decorem et elegantiam conformabantur, plura occurrere ceteris paribus virtutis specimina, quam apud illas, quæ scientiarum et artium cultu et fructu caruerunt gentes, viros, qui virtutibus excelluerunt, etiam ingenii, morum et vitæ cultu excelluisse. Fortitudo, iustitia et frugalitas, a quibus celebratæ illæ gentes inclaruerunt, nec veram virtutem exhauriunt, nec semper ab hac momenta sua depromunt. Hæc asserta tamen non obsunt, quo minus *candide et intrepide* confiteamur, illud, quod vulgo sæpe pro ingeniorum illustratione et morum politione habetur, esse ingeniorum et vitæ luxuriam, scientiis et moribus pestiferam et utrorumque corruptionis causam late patentem.

ARTICULUS SECUNDUS

De virtutis moralis cum religione nexu.

Tractandorum recensio.

§. 134. *Nihil* in animo ad fundandum et animandum recti studium religione potentius et purius, *nihil* illa probitate, quæ religionis fundamento, incitamento et præsidio destituta est, impotentius, *nihil* illo enunciato: religionem varia ratione hominum probitati et saluti obesse, impudentius et malignius.

I.
Religio est magistra, conciliatrix et custos virtutis moralis.

§. 135. Religio complectitur doctrinam et fidem, esse Deum, i. e. mundi Auctorem, Rectorem et Dominum, qui *primo* entibus moralibus per ipsorum rationem leges fert et promulgat, adeoque Legislatur est, qui *deinde* entium moralium sentiendi et agendi rationem legibus illis consentaneam aut dissentaneam accuratissime in meritum aut reatum, in præmium aut poenam imputat, adeoque scrutator cordium et iudex est, qui *denique* eum immutabilem ordinem constituit, ut mores honesti tranquillitati et saluti suorum subjectorum profint, turpes vero suppliciorum plenam et miseram vitam efficiant, adeoque legum suarum exsecutor est; quare recte dicitur magistra, conciliatrix et custos virtutis moralis, quæ posita est in invicto studio legibus moralibus ex reverentia erga eas obsequendi.

§. 136. Religio *primo*, cum doctrinam et fidem vivam contineat, Deum legislatoriam suam voluntatem per eam, quæ rationi humanæ insita est, morum legem manifestasse, atque per immutabilem eorum, quæ libere atque recte vel prave fiunt, relationem ad salutem vel miseriam sanxisse, hoc modo efficit ut iussa rationis et instituta naturæ vim et dignitatem legum divinarum consequantur, qua cognitione et convictione nihil efficacius esse potest ad mentem nostram efficaciter reverentia erga leges morales imbuendam, et ad voluntatem nostram flectendam,

dam, ut invicto studio in earum custodiam incumbat, i. e. virtuti studeat.

§. 137. Religio *deinde* cum doctrinam et fidem vivam contineat, Deum invisibilem, omnipræsentem, omniscium et sanctissimum scrutatorem cordium, i. e. quorumcunque etiam occultissimorum agendi consiliorum et generum conscium esse, hujus convictionis vi efficit, ut ratio vim et auctoritatem legum moralium non caviletur et extenuet, voluntas vero concupiscentiæ illecebris permota iis prævaricetur, aut earum reverentiam plane abjiciat. Experientia docet, hujus cogitationis, si satis viva et familiaris est, maximam vim esse ad stimulorum sensualitatis vim et dominatum infringendum, hoc modo vero effici, ut ratio moralis imperium exercere, voluntas vero obsequium præstare et invitamentis malorum resistere possit.

§. 138. Religio *denique*, cum doctrinam et fidem vivam contineat de imperii divini æternitate, de animorum humanorum immortalitate, eorumque in vita futura præmiis et pœnis efficacissimis, hoc modo *primo* sensualitatis stimulos maxime in rudioribus adhuc animis compescit, eos hoc minus nobili et valde efficaci *pravi* horrore imbuat et a corruptione cohibet, ut *deinde* magis exculti nobilioribus momentis reverentiæ et amoris erga Deum et dignitatem naturæ humanæ *pravum* detestentur et fugiant; *deinde* ut officia etiam illa acerba alacriter custodiamus, quæ bonorum externorum, libertatis, immo vitæ jacturam bonorum superiorum causa postulant. Quod si nullum daretur divinum imperium, aut ultra terminos hujus vitæ non pertineret, si adeoque nulla daretur vita
fu-

futura, aut ejus fata non essent summe exoptanda aut extimescenda, nihil omnino esset, quod hominem permovere posset ad eam jacturam admittendam et fortiter ferendam. Religio acerba illa jacturae officia cum dulci salutis suae promovendae officio et studio conciliat, quia docet, jacturam vel inopiam illam in vita futura nobili modo compensatum iri.

II.

Permanens recti studium non nisi in animo vera religione imbuto inesse potest.

C o n t i n u a t i o.

§. 139. Religio bonorum caducorum curam temperat et corrigit, atque malorum inevitabilium patientiam, et sustinendi et abstinendi voluntatem sustentat, superstitionum expultrix, et vitiorum frenum est. In fortuna secunda temperantiam et humilitatem atque rectum bonorum usum exigit, sine quo non sunt media sed impedimenta salutis. In fortuna adversa sola religio est vera consolatrix, in acerbissimis ærumnis et jacturis animum probi erigit, cum doceat, miseras a providentia divina eo dirigere, ut virtus exerceatur, conservetur et confirmetur.

Afferti probatio.

§. 140. Sola itaque religio mentem animumque ejusmodi convictionibus et motivis replet, quibus perpetuum et inconcussum recti
stu-

studium fundatum esse potest. Unde enim deficiente religione *vera et efficax* erga rationis iussa *reverentia*, unde firmum propositum et semper sufficiens motivum ea sequendi oriatur et petatur?

1. *A convictione, prosperitatem probitatis comitem esse?* At prosperitas frequentius eas hominum præstantias, quarum nulla est cum probitate conjunctio, quam virtutem comitatur, atque vero sæpissime etiam vitiorum comes est; probos vero sæpe ærumnolos certe parum fortunatos esse quis nescit.

2. *A convictione, recti studio nos amabiles et honorabiles, adeoque aliorum favoris et fiducia participes fieri, quarum rerum maxima vis est ad vitæ prosperitatem conciliandam?* At recti studium in sensus non cadit, et sæpe nos aliis maxime potentibus invisos reddit, immo sunt aliæ præstantiæ, cum recti studio minime conjunctæ, quæ multo certius nobis favorem aliorum afferant quam probitas.

3. *A virtutis pulchritudine et sublimitate, cujus magna est in animum vis, cum eam etiam in inimicis et hostibus admiremur et laudemus?* At quantum jam progressum in virtute eum fecisse necesse est, qui pulchritudinis et sublimitatis ejus, quæ virtuti inest, vi, molestiarum, quæ virtutem sæpe comitantur et illecebrarum, quæ ad vitia trahunt, vim frangat, et an hæc sine religione intelligi possunt?

III.

An religio vitiorum mater, aut certe eorum tantum frenum sit?

§. 141. Alii per religionem homines plane pravos, alii per eam homines tantum moratos minime vero moraliter bonos metu pœnarum et spe mercedis effici contendunt, quibus assertis nihil malignius et impudentius cogitari posse, jam ex hactenus dictis satis intelligitur.

§. 142. Religio vera nihil boni aufert, nunquam nocet, prodest omnibus omni tempore; præbet momentum potentissimum ea fugiendi, quæ natura sua turpia sunt, et noxia futura erunt, etiam si præscindatur a voluntate Dei turpia et noxia vetantis, i. e, sibi, qui hominum generi optime consulit, displicere per rationem et revelationem significantis. Mala quæ *religioni* imputant impii maxime *christianæ*, ab ignorantia, superstitione, fanatismo, dominandi cupiditate et avaritia profecta sunt, quæ religio *nominatim* omnia damnat. Medetur vera religio inimicitiiis, intolerantiæ et persecutionibus, quin animum erga errores et vitia indifferentem efficiat, neminem a laboribus communiter utilibus eximit, damnat inobedientiam et resistentiam adversus imperium civile et ejus organa, neque impunitatis spem facit vitiosis nisi sub conditione emendationis et conversionis animi.

§. 143. Quare vera religio non tantum frenum adversus voluntatis vitia, verum probæ vitæ magistra et dux est. Prohibens injurias non tantum securitatem et pacem externam sustentat, verum *sanctitatem ordinis et imperii*

civilis agnoscens et inculcans, atque in iis, quæ ab hominibus geruntur voluntatis consilia maxime spectans et voluntatis moralem bonitatem exigens, etiam multo firmitus securitatis et obedientiæ civilis fundamentum subleat.

ARTICULUS TERTIUS

De nexu virtutis cum felicitate humana.

Quæstionis difficultas indicatur, et felicitatis et prosperitatis discrimen figitur.

§. 144. Prosperitas passim pro felicitate habetur, atque illud: bonis male et malis bene esse, jam pæne in proverbio est. Confundunt in re felicitatis homines plerumque apparentiam cum re, atque propter hoc præjudicium ignorant immo negant, *non fortunatum*, i. e. egenum, humili sorte et conditione natum, et constitutum, et plane ærumnosum tamen felicem, *conspectiori vero sorte natum et conditione positum*, i. e. potentem, divitem in summis honoribus et lætitiis miserum tamen esse posse. *Epictetus* quamquam erat pauper, corpore deformis, servus, tamen sui semper similis et hilaris, præceptique sui tenax fortiter sustinendas esse res adversas, et sapienter abstinendum rebus præter fas jucundis, majores habuit lætandi causas, quam *Xerxes*, qui consumpta omnium voluptatum vi præmium proposuit ei, qui novum voluptatis genus reperiret. Qui perpenso morali suo statu causas habet, cur eo acquiescat, curque magnopere gaudeat et bene speret, cujusmodi certe tantum virtutis cultor esse potest,

test, *felix*, est. Qui statu suo morali discusso causas vehementer dolendi, et plane male sperandi et desperandiprehendit, *miser* est, cujuscumque certe etiam is esse potest, qui bonis externis affluit, si nimirum vitiosus est. Bonorum fortunæ affluentia prosperitas est, adeoque pessime cum felicitate confunditur.

I.

Probus nemo miser. Nemo malus felix.

§. 145. Virtus *non modo* non efficit, verum penitus removet dolores internos in ignominia interna, in sui fastidio et contemptu, in conscientiae cruciatibus, in perpeffione et anxiiis suppliciorum expectationibus positos, qui vitiosum licet prospera fortuna potentem miserum efficiunt, *verum* ipsos dolores externos ab ærumnis pendentes valde lenit, quorum dolorum morsus in improbis vitiorum conscientia auget. Cum fortuna pertinax consiliis et votis optimis viri probi obstreperit, dolet ille, sed explicata fronte dolet, penuriæ et despicientiæ acerbitates minuit placida illa pax, quæ ejus animo inest, et dulcis ille roboris sensus, quo facile caret, quæ non sunt concessa, aut honeste sibi comparare non licet. Habet probus in se ipso causas lætandi nulli casui obnoxias, ejus voluptates non sunt impetuosæ et invicem pugnant, quæ semina dolorum contineant, sed teneræ et harmonicæ, et aliarum voluptatum fœcundæ.

§. 146. Longe alia est vitiosorum conditio; in horum vita dissona sunt omnia, captant, sed simul sibi eripiunt voluptates, quibus solus vitæ rectæ concentus animum permulcere potest. Non in commodum, sed perniciem utuntur bonis, quæ naturæ et fortunæ beneficio acceperunt, atque ita fit, ut illis tam defint, quæ habent, quam quæ non habent. Mala, quæ per prave facta contraxerunt, quamdiu sentiunt, se ipsos accusant, nec tamen fiunt sani, licet se ad frugem redituros profiteantur, cum acerba patiuntur; remediis mali præsentis, quo urgentur, repertis ejusque sensu utcunque sublato redeunt ad ingenium, pravitatibus novis se implicare coguntur, ut vitia sua et prave facta occultent. Sunt tumidi, cum se ad peccandum accingunt, et timidi posteaquam peccarunt; omni conatu opprimere satagunt, instinctum naturalem intra se descendendi et vitæ suæ postscenia prospiciendi; se ipsos fugiunt, quia surdum illud verbum internum conscientiæ perhorrescunt; moriuntur vel animo pertinaciter obstinato, vel terribiliter desperabundo. Ergo probus nemo miser, nemo malus felix.

II.

Virtus an etiam prosperitati singulorum hominum et civitatum opituletur?

§. 147. Virtus etiam statum hominum et civium externum perficit, adeoque eorum et civitatum, quæ probis civibus abundant, prosperitati opituletur, certe nullo modo adversatur. Nam virtus *primo* cum efficiat, ut rectum

facultatum nostrarum usum faciamus, adeoque sensus, phantasiā, motus animi regamus et moderemur, sanitatem et vigorem corporis et mentis conservat, qua nihil exoptatius est in homine et cive ad officia sua recte obeunda; *deinde* bonam famam etiam mirifice promovet. Virtutis amans suo, quem ipsius actiones et vultus loquuntur, candore et fidelitate benevolentiam et bonam aliorum existimationem certius, quam improbus simulatione, fraude et vafritie consequitur; *porro* virtus pacem et securitatem externam conservat. Modestia, patientia et incuria quadam laudabili etiam inimicorum impetus frangit generosus viri boni candor, quo sine alicujus metu, quæ honesta sunt, quæ officium exigit, exsequitur, timetur ab ipsis improbis, et aliorum fidum commercium, pacem et amorem sibi conciliat; *denique* etiam bona fortunæ et familiarum promovet, quia virtuti dediti temperanter vivunt, laboribus impigre vacant, reverentiam et obedientiam superioribus exhibent, atque æquales amore et benevolentia prosequuntur.

§. 148. Vehementer itaque et perniciose errant, qui vitia civium plus, quam eorum virtutem ad civitatum florem conferre effutiant. Ejusmodi Politici et florentem civitatum conditionem falso concipiunt, et vitiorum effectus utiles perperam dijudicant. In quonam ponendus verus civitatum flos, in splendore vitæ et opum accumulatione nonnullorum, in expedito pecuniæ inter cives circuitu, in civium numero, in copiis terrestribus et maritimis, in vicinorum metu? Auge opes cujuscunque generis, sed deme probitatem potentiorum et infe-

riorum, num felices erunt cives, felix Imperans, num civitas inconcussa firmitate gaudebit? Sceleratus amor habendi et voluptatibus corporeis fruendi, velut sitiendo et bibendo hydrops crescit, fraudes omnis generis prorumpent, ordinem et salutem civilem multiplicata et nova crimina suffodient, elanguescet robur et honor civitatis. Male historiam et experientiam testem appellant, cum vitiosos civitati plus prodesse, quam probos asserunt. Fuerit verum virtutem timidiorem, ne fines officiorum migret, non audere tentare, quæ vitiosa cupiditas audacter peragit, atque avaritiam aut vanitatem nonnullos excivisse ad molimina splendida et publice utilia, sed quam cito dispereunt fructus ejusmodi facinorum, laxatis vero frenis, quibus repagulis procax licentia contineri poterit? Vitiorum Apologætæ allegant quosdam vitiorum effectus, qui per accidens quibusdam non vitiosis profunt, at omittunt eds, qui corpus civile lente emaciant. Luxus immoderatus aucto numorum circuitu artes et laboriosos alit, at an non simul tamquam exemplum et occasio innumeris malis civitatem implet? Ambitio quorundam effrenis liquando civitati profuit, quot bellis eam sæpe implicavit, quot sumptuosius institutis constitit? Virtus, vera virtus non virtutum larvæ, quibus vitia celantur, omnibus humanis societatibus et toti generi hominum, et quidem non transitoria, sed perdurabili ratione prodest.

CAPUT TERTIUM

De comparanda et æstimanda virtute morali.

An virtus causarum a voluntate hominis alienarum effectus videri et doceri possit? Quid et quo ordine tractandum restet?

§. 149. Est virtus moralis propositum liberum non semel, vel subinde in vita susceptum, verum continuo renovatum et renascens, legem illam morum, plures leges morales velut immediatas vel mediatas stirpes complexam, tamquam vivendi normam a Deo sancitam custodiendi; quare ea, cum sit propositum liberum pro mero naturæ et educationis opere haberi nequit, quamquam virtus objectiva in officiorum internorum a principiis suis et communi fonte derivatorum systemate consistens egregie doceri et disci possit. Dantur requisita (conditiones) et media generalia et naturalia, sine quibus illud morale consilium et propositum nasci et inconcussum esse nequit; ponendis et adhibendis illis requisitis et mediis virtus comparatur ejusque robur et efficientia augetur. Quamquam autem virtus moralis, in quantum in homines in hac vita cadit, varios defectus adjunctos habeat et imperfecta sit, tamen omni respectu summum bonum etiam in terrestri vita est, nulli alteri bono æquiparandum.

ARTICULUS PRIMUS.

De generalibus virtutis moralis conditionibus.

§. 150. Ad virtutem moralem cum primo habitus mentis requiratur rectum promte dignoscendi et dijudicandi, virtutem excitaturi imprimis hoc agant, ut illius habitus obſtacula tollant et requiſita ponant et promoveant.

I.

Conditiones virtutis moralis a parte mentis.

§. 151. Qui *primo* varia recti et pravi genera per veras et ſtabiles notas nexusque neceſſarios intellectu ſuo percepta non habet, ſed tantum verba utriusque memoria tenet; qui *dein* in dignoſcendo et dijudicando recto et pravo in caſibus occurrentibus a ſuis non exercetur, nec deinceps ſe ipſum exercet, is nullo modo rectum et pravum dignoſcendi et dijudicandi habitum ſibi comparabit, qui eſt primum requiſitum virtutis moralis.

§. 152. Quare in hoc imprimis ſtrenue incumbant, qui virtutis in aliis ortum et incrementum promovere volunt, et tenentur magiſtri et ſcriptores, ut eorum mentes veris, perſpicuis et ſtabilibus recti et pravi, ejusque variorum generum notionibus ordine et non præpoſtere imbuant, falſas vero et mancas emendent, atque ad ejus varios caſus dijudicandos aſſueſciant; quod præſtare nullo modo poterunt,

runt, si ipsi scientifica recti et pravi cognitione, huiusque promte in casibus singularibus dijudicandi habitu non polleant.

II.

Conditiones virtutis moralis a parte animi et voluntatis.

§. 153. Qui efficaciter non amat rectum oditque pravam horumque modos varios, quia prioris dignitatem et salubritatem, ac posterioris turpitudinem et perniciositatem per veras et stabiles notas tam vivide non cognoscit, aut hanc cognitionem tam familiarem, i. e. tam promptam et paratam non effecit, ut semper præsto sit, cum agendum est, atque per eam quæcunque motiva, quibus animus ad contrarium trahi possit, obscurentur et debilitentur, is non ubique id quod honestum aut turpe est, verum istud, quod sensibus blanditur aut adversum est, agitat aut fugiet, adeoque habitum, id quod rectum esse videt, promte volendi et efficiendi, quæcunque sit pravi illecebrarum vis, non contrahet, qui est alterum virtutis moralis requisitum.

§. 154. Sed an recti et pravi repræsentamina et judicia unquam adeo fortia effici possunt, ut quibuscunque irritamentis contra id, quod certo rectum, et pro eo, quod certo pravam est, resistere valeant? Honoris externi, gloriæ, ignominiae externæ, mortis imminantis cogitatio per vividitatem et certitudinem suam efficere potest, ut vehementissimos dolores et acerbissimas ærumnas homines perferant, cur

repræsentamina et judicia de honesto, quod est summum decus et bonum, et de turpi, quod veram ignominiam, abjectionem et malum hominis constituit, tantam vim consequi non possent, ut semper omnibus irritamentis sint superiora. Sed ut homines internum illud decus in morali voluntatis bonitate seu virtute positum supra omnia ament, ut illam internam ignominiam in vitiis voluntatis consistentem supra omnia oderint, ad hoc a teneris assuefieri, atque magistrorum aliorumque exemplis sustentari debent.

ARTICULUS SECUNDUS.

De generalibus virtutis moralis adminiculis et subsidiis.

Adminiculorum et subsidiorum virtutis notio et necessitas.

§, 155. Virtutis adminicula et subsidia ea tantum vere sunt, quorum vi proxime effici potest, ut in animo hominis consilium et propositum recte vivendi oriatur et sustentetur, ejusque efficientia cum ad se ipsum animandum, tum ad vincenda interna et externa impedimenta promoveatur. Cognitio adminiculorum virtutis necessaria est, ut eorum natura indies magis magisque perspiciatur et efficientia hoc modo promoveatur.

I.

Matura virtutis objectivæ cognitio.

§. 156. Si juvenibus modo supra designato systema officiorum virtutis velut in speculo exhibeatur, a quorum mente et animo bona educatio, maturæ disciplinæ et culturæ auxilio, omnia illa avertit, quæ ortum mentis et voluntatis moraliter bonæ impediunt, prævæ vero præparant, officii et virtutis complexæ velut corpusculum et majestatem intuentes invictam ejus dilectionem et reverentiam animo concipient, eique se totos et penitus consecrabunt. *Virtutem videant delectenturque secuti. Virtutem videant intabescantque relicta.*

§. 157. In eorum animis, qui hominum moraliter honorum veras et vividas descriptiones sæpe vel audiunt vel legunt, *primo* nascitur virtutis idea, exoptant, ut tales suo loco sint, quales suo loco illos probos fuisse cognoscunt; *deinde* vero cum invicte conscii sibi sunt, *se tales esse* non modo per incomprehensibilem voluntatis suæ libertatem *posse*, verum etiam per admirabilem suæ rationis legislationem *teneri*, oritur etiam propositum firmum ad officii et virtutis objectivæ normam sentiendi, volendi et agendi; cognitis vero internis et externis virtutis obfasculis accedit *etiam* decretum voluntatis sustinendo et obstinendo illa obfascula fortiter superandi.

§. 158. Apud Romanos vocabulum libertatis, cum idea rei inæstimabilis et vita potioris in teneras juvenum mentes impressum, et viris illud continuo inculcatum: *Tu regere imper-*

perio populos Romane memento; hoc modo vero effectum est, ut omissæ libertatis et mortis, atque Romani et gentium domitoris, tamquam rerum indivulso nexu cohærentium ideæ in mente dominabantur, cur apud nos bona educatione effici posse dubitemus, ut vocabulum virtutis et vitii, atque ideæ præstantiæ et beatitudinis aut ignominiae et miseriæ humanæ, eodem modo cohæreant et dominantur; atque cum ab illo more romano illa militum legionariorum fortitudo profecta est, ut non cadere in prælio sed capi et servire mors videretur, cur a meliori educatione hæc nobilior fortitudo proficisci non possit, ut non egenum et ærumnosum at probum, verum fortunatum at vitiosum pro misero habeamus,

II.

Religio. Contemplatio et imitatio divinæ sanctitatis.

§. 159. Religio posita est in viva fide legem morum rationi humanæ insitam, et hac lege definitum officiorum virtutis systema in Ethica propositum, esse legislatóriam omnipotentis et sanctissimi mundi creatoris voluntatem, conscientiam cujusque recta agendi consilia et genera approbantem, prava vero damnantem, esse formidabile forum omnipræsentis et iustissimi mundi Rectoris, qui tamquam sapiens suæ legis exsecutor in vita futura probis et bonis fata ultra captum nostrum prospera et expetibilia, improbis vero intolerabilia et extimescenda præparavit. *Nihil hac fide in mente domi-*
nan-

nante cogitari potest potentius ad virtutis fludium excitandum et quasi manu tenendum.

§. 160. Cogitatio Deum non nisi recta et vere bona velle, agere ac promovere, et non nisi prava et vere mala nolle, omittere, prohibere, impedire, atque propterea sanctissimum esse, efficit, ut mentem et voluntatem moraliter bonam non pro nomine inani, sed pro re et meta habeamus, ad quam mentis et voluntatis perfectabilitate præditi continuo propius accedamus, atque utriusque perfectione indefinenter crescamus. Nihil vivida, dominante et continuo crescente divinarum perfectionum cognitione potentius ad mentem et voluntatem legi morum, adeoque voluntati divinæ conformandam, et ad consilium propositumque ei obsequendi continuo augendum ejusque efficientiam amplificandam.

III.

Repetita sui exploratio. Exemplorum vis.

§. 161. *Moralis sui ipsius exploratio diversa* ab illo salubri examine, quo singulis diebus ante somnum vel certis periodis acta per cogitamus, *posita est* in perpetua perscrutatione status sui moralis eo tendente, ut perspectum habeamus, quæ sit nostra actualis sentiendi, volendi et agendi ratio a lege morali magis vel minus abludens, quæ ei virtutes, quæ labeles insint, quibusque hæ causis contineantur. Moralis sui speculator attendit, num officiorum cogitatione et reverentia, vel potius
uti.

utilitatis et honoris spe moveatur, num celeberriores quam par est motus capiat, an lente decernat in rebus celerrime conficiendis, an subitis eventibus perculsus in potestate sua esse desinat, num languor in recto sequendo a stimulis valde oblutantibus vel ab inveterata bene agendi inertia dependeat. Cum meminimus vitæ ante actæ, ut cum ea statum nostrum moralem præsentem conferamus, vitam nostram *recognoscere* dicimur. Ope recognitionis nostræ vitæ adipiscimur cognitionem nostri characteris morales ejus perfectionum et vitiorum, ex qua cognitione partim acquiescentia et fiducia, partim tristitia et reprehensio salutaris nascitur. Cum imperfectionem conditionis nostræ morales cum lege morum contendimus, excitatur in nobis *moralis humilitas, sollicitudo, vigilantia, diligentia et censura*, quorum maxima vis est ad mentem et voluntatem moraliter bonam animandam.

§. 162. Ut legum et officiorum ethicorum cognitio magis et satis vivida efficiatur et impellens, ad eam exemplorum efficaciam accedere oportebit, per quæ præcepta altius ac per se in animum descendunt, atque ita eum in quavis agendi occasione vehementius commovent. Nam exempla ostendunt, non modo fieri posse, ut virtutem nobis comparemus, sed etiam certissimum reddunt animum muniuntque contra omnem dubitationem, quasi virtus non habeat vim hanc, ut felices homines neque vitium, ut eos infelices reddat. Hanc autem vim ut habeant exempla variarum vivendi rationum, intelligendum *im-*
pri-

primis erit, quæ bonis bona et malis mala contingunt, ea omnia a virtute et vitio profecta esse, mala vero, quibus boni affliguntur, et bona, quibus improbi cumulantur, non rerum natura, sed aliorum malitia et favore niti, *deinde* fortunam tantum ad corpus et statum externum hominis, non vero ad animum et hujus tranquillitatem pertinere; Augustum novimus et Cromwellum omni honorum et divitiarum copia abundasse atque fortunatissimos fuisse, quis vero eos felices fuisse judicet, quos tot scelerum et vitiorum conscientia quiescere non sinebat, qui sæpe timoribus et suspicionibus, sæpe pœnitentia et pudore aliisque perturbationibus exagitabantur. Si nullam aliam utilitatem afferunt, exempla proborum et improborum, certe hanc habent, ut præcepta et stirpes virtutis familiares reddantur et major horror vitiorum animum teneat.

ARTICULUS TERTIUS.

De insufficientia virtutis naturalis ad perfectam tranquillitatem et securitatem animi.

I.

Status quæstionis figitur.

§. 163. Est hæc maximi momenti quæstio, an virtus naturalis, i. e. sola religione naturali suffulta eam hominibus immortalis anima præditis tranquillitatem et securitatem animi impertiri possit, sine qua vera felicitas esse nequit? Omnis homo, antequam probus esse cœpit, a recto sæpe graviter aberravit, atque vero etiam posteaquam virtuti sacramentum dixit, sæpe ex fragilitate, imbecillitate et levitate animi a recto graviter aberrat. Hoc per cogitantis hominis conscientia necessario turbatur et anxietate corripitur, cui tempus solum mederi nequit. Quanam ratione turbatae et desperabundo angore percussæ conscientiae inconcussam tranquillitatem et securitatem impertiri possumus?

§. 164. De animorum humanorum immortalitate et de pœnis in vita futura irrogandis convicti necessario quærimus, an non pœnæ peccatorum naturales perpetuæ futuræ sint, et an Deus legum suarum exsecutor et vindex non etiam pœnas positivas seu arbitrarías adjuncturus sit, qua igitur ratione peccata commissa expiari, Deus reconciliari et pecca-

tis futuris magis cautum esse possit, et si ratio et religio naturalis hunc modum monstrare nequeunt, quid tandem illam tranquillitatem et securitatem conscientiae nostrae impertiri possit, sine qua nemo beatus esse et dici possit?

II.

Religio naturalis non suppeditat motiva sufficientia turbatam propter commissa peccata conscientiam tranquillandi.

§. 165. Sola ratione et religione naturali insistentes cogitatione infinitae Dei bonitatis prostratam conscientiam erigere atque per poenitentiam, emendationem animi et auctum deinceps virtutis studium ejus vulnera sanare, et perfectam ei tranquillitatem et securitatem reddere conabuntur; sed recogitantes, Deum non tantum infinite bonum, verum etiam justissimum esse, praeterea istis mediis facta infecta fieri non posse, peccatorumque commissorum consecretaria naturalia non tolli, neque relapsui in peccata satis caveri, perfectam conscientiae tranquillitatem et securitatem his momentis sustentari posse negabunt.

§. 166. Sed cum fidem illam missam facere nequeamus, Deum entibus moralibus satis providere, adeoque eorum etiam Magistrum et Educatores in hac vita esse debere, nascitur necessario fides, Deum ipsum supernaturali modo hominibus aperuisse, quid eos credere et agere oporteat, ut sine dispendio justitiae, et sanctitatis divinae pro peccatis com-

mis-

missis satisfaciant, cum Deo in gratiam redeant, atque studium recti quam potest esse maxime confirment, i. e. fides necessitatis et existentiae divinae revelationis, cujus criteria suo loco evicta illa tantum doctrina gerit, quam Christo devoti debemus et confitemur; quare solum virtus religione christiana suffulta eam animo tranquillitatem et securitatem impertiri potest, sine qua vera animi immortalis felicitas esse nequit.

HISTORIA ET SCRIPTORES

ETHICAE PHILOSOPHICAE.

§. 1.

Quamquam Philosophiæ universæ in Physicam, Ethicam et Logicam distributio perantiqua est, non tamen æque antiqua est Ethicæ seu Philosophiæ moralis tamquam doctrinæ morum universæ vera definitio, ejusque verarum partium accurata distinctio, sine qua Philosophia moralis ejusque nativæ partes tamquam peculiare scientiæ pertractari, adeoque existere non poterant; quare etiam earum qua peculiarium scientiarum historia peculiaris pro hoc tempore supponi et desiderari nequit, quamquam historia præceptorum et opinionum ad mores et moralitatem pertinentium confici posset, cum præceptiones et opiniones ad mores pertinentes antiquissimæ sint, quarum vero historiam hoc loco nemo desiderabit.

Jacobi Stellini, de ortu et progressu morum, atque opinionum ad mores pertinentium specimen. In ejus Dissertationibus. Patavii 1764. 8.

§. 2.

Ethica seu Philosophia moralis diu nihil fuit, nisi congeries variorum præceptorum vitæ, in qua vero præcepta ad moralitatem et felicitatem univérse spectantia non distinguebantur ab iis, quæ speciátim vel ad honestatem et virtutem, quarum scientia Ethicam philosophicam tamquam doctrinam virtutis constituit, vel ad securitatem externam et justitiam, cujus scientia jus naturale est vel ad prosperitatem vitæ, adeoque ad prudentiam pertinent; quare historia doctrinæ morum illo modo pertractatæ antiquior est, quam historia doctrinæ virtutis.

C. Meiners allgemeine kritische Geschichte der ältern und neuern Ethik oder Lebenswissenschaft. Erster Theil 1800. zweyter Theil 1801. Göttingen 8.

§. 3.

Posteaquam Doctrina morum, quam Philosophiam practicam seu moralem nunc appellamus, accuratius definiri atque in tres partes puras, nimirum in Philosophiam practicam primam seu universalem, in doctrinam Juris seu Jurisscientiam, et in doctrinam virtutis seu Ethicam strictam distribui cœpit; hac ratione effectum est, ut hæc jam seorsim pertractarentur, hocque modo tandem materia pro historia doctrinæ virtutis naturalis tamquam specialis philosophiæ moralis partis exorta sit. In schola primo Wolfiana et adhuc accuratius in Kantiana Ethica rationis a Jure rationis seu naturæ discerni, atque remotis omnibus alienis materiis

riis pertractari cœpisse, atque hoc ipsi etiam Ethicæ Christianæ scientificæ profuisse, harum rerum peritis et intelligentibus satis cognitum est.

Scriptores Ethicæ philosophicæ ex schola Wolfiana.

1. Christ. Wolfii, Philosophia moralis seu Ethica. IV. Tom. Halæ 4. 1750. Desselben: Vernünftige Gedanken von der Menschen Thun und Lassen. Halle 1720. 8. A. G. Baumgarten, Ethica philosophica. Halæ. 1740. 1750. 1763. G. F. Meier, philosophische Sittenlehre. 5 Theile, Halle 1753—1762.

2. Chr. Aug. Crusius, Anweisung vernünftig zu leben. Leipzig 1774. 1767. 8. Franc. Hutcheson, Philosophiæ moralis institutio compendiaria. Ejusdem: Sittenlehre der Vernunft. 2 Theile 1756. J. G. Daries, Erste Gründe der philosophischen Sittenlehre. Jena 1762. C. F. Gellert, Moralische Vorlesungen. 2 Theile. Leipzig 1770. Fordyce, Anfangsgründe der moralischen Weltweisheit. Aus dem Englischen, Zürich 1757. Französisch à la Haye 1756. 8.

3. J. B. Basedow, praktische Philosophie, Altona 1777. Morale universale. 3 Vol. 8. a Amst. 1776. A. Zippe, Anleitung in die Sittenlehre, Prag 1778. J. A. Eberhard, Sittenlehre der Vernunft, Berlin 1781. 8. C. Meiners, Grundriss der Ethik oder Lebenswissenschaft, Hannover 1801. 8.

*Scriptores Ethicæ philosophicæ ex schola
Kantiana.*

1. J. H. Abicht, System der Tugendlehre. Erlangen 1790. 8. C. Ch. E. Schmid, Versuch einer Moralphilosophie. Jena 1790. 1792. 1795. 8. Desselben: Grundriss der Moralphilosophie. Jena 1793. 8. L. H. Jacob, Sittenlehre der Vernunft, Halle 1794.

2. Im. Kant, Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre. Königsberg 1797. 8. Seines Kommentators J. H. Tieftrunk, Untersuchungen über die Tugendlehre, 1798. 8. J. A. Bergk, Reflexionen über Kants Anfangsgründe der Tugendlehre, Gera und Leipzig 1798. F. H. C. Schwarz, die moralischen Wissenschaften, ein Lehrbuch der Moral, Rechtslehre und Religion, 2 Bände Leipzig 1797. 8.

3. D. J. W. Olshausen, Lehrbuch der Moral und Religion, Schleswig 1796. 8. K. L. Pörschke, Einleitung in die Moral, Liebau 1797. 8. J. A. Fichte das System der Sittenlehre, Jena und Leipzig 1798. C. F. Stäudlein, Grundriss der Tugendlehre. Göttingen 1798. 8. J. C. Hofbauer, Anfangsgründe der Moralphilosophie und insbesondere der Sittenlehre, Halle 1798. 8.

